

DERS ADI	Kelama Giriş
ÜNİTE ADI	Kelam İlminin Tanımı, Kapsamı ve İslami İlimler İçindeki Yeri
ÜNİTE NO	1
YAZAR	Prof. Dr. SİNAN ÖGE

KELAM İLMİNİN TANIMI, KAPSAMI VE İSLÂMÎ İLİMLER İÇERİSİNDEKİ YERİ

Giriş:

İslam toplumu içerisinde dâhilî ve haricî sebeplerle ortaya çıkan pek çok siyasi ve sosyal problem beraberinde birtakım inanç problemlerini de gündeme getirmiştir. Bu itikadi problemlere cevap vermek, böylece hem inanan insanların kuşkularını giderip itikatlarını sağlamlaştırmak hem de diğer inanç ve kültürlerin eleştirilerine cevap vermek kelamcılarının temel görevi olmuştur. İnsanın düşünen bir varlık olması ve akli düşüncenin de zamanla gelişmesi inancın akli temellendirmesini ve inanç meselelerinin aklen izah ve ispatını zorunlu kılmıştır. Tarihte üstlendiği vazife ve yaptıklarıyla Kelam ilmi, İslam düşüncesinin ana gövdesini oluşturarak ona zamanın ihtiyaçlarına göre güçlü bir ivme kazandırmıştır.

Kelam ilminin tanımı, konusu ve faydaları:

Kelam ilminin de konusuna ve gayesine göre olmak üzere başlıca iki tanımı yapılmıştır.

Konusuna göre tanımı şudur: “Kendisinde Allah’ın zatı ve sıfatlarından, mebde ve meâd (başlangıç ve sonuç) açısından mahlûkatın (mümkînât) hâllerinden İslam kanunu üzere bahsedilen bir ilimdir.” Kelam ilminin temel konularına “mesâil ve mekâsîd”, bunların anlaşılmasına yardımcı olan prensiplere ise “vesâil” adı verilmiştir.

Kelam ilminin genel konuları temel inanç esaslarıdır. Bu esaslar özellikle Allah’a iman (ilahiyat), peygamberlere iman (nübüvvet), ahirete iman (semiyyât) ve her biri ile ilgili konular olmak üzere üç ana başlıkta ele alınmaktadır. Bu üç temel esasa “Usûl-i Selâse” denilmektedir. Bunlardan en temel olanı Allah’a iman olduğu için ona da “Aslu’l-Usûl” denir.

İlk dönemlerde Allah’ın varlığı ve birliği Kelam ilminin ana konusudur. Daha sonraki süreçte konu genişletilerek “varlık (mevcûd) ve ilgili hükümler” Kelam’ın konusu olmuştur. Felsefi düşüncenin gelişmesi ve Gazali’den itibaren Mantık İlminin Kelama dâhil edilmesiyle birlikte Kelamın konusu sadece “mevcud”la sınırlı kalmamıştır. Müşahhas varlığa sahip olmayan, dolayısıyla “mevcud” başlığı altında ele alınamayacak olan soyut kavram ve hükümlere de şamil olacak şekilde Kelamın konusu artık “malum” olmuştur. Diğer bir ifadeyle bilginin konusu olan her şey yakından ya da uzaktan genel muhtevayla yani dinî akideleri ispatla alakalı olacak mahiyette Kelam ilminin de konusu olmuştur.

Gayesine göre tanımı ise şu şekildedir: “Kelam, kesin deliller ortaya koymak ve şüpheleri gidermek suretiyle dinî inançları ispata kendisiyle güç kazanılan bir ilimdir”. Tanımdan anlaşılacağı üzere Kelam ilminin ana gayesi, akli ve nakli deliller ortaya koymak ve karşı tarafın iddia ettiği şüpheleri izale etmek suretiyle İslam dininin inançlarını ispat etmektir. Bu ispat her ne kadar şüpheleri ortaya atan kişilere yönelik bir ilzâmı amaçlasa da netice itibarıyla inanan kişilerin inançlarının muhafazası da zımnen hedeflenmiş demektir.

Kelam ilminin gerek iman eden gerekse inançsız kişiler bağlamında pek çok faydası vardır. 1. Taklidi imandan tahkiki iman seviyesine çıkarma, 2. Sağlam bir itikat oluşturarak amellerin kalitesini artırma, 3. doğru yolu arayanları, gerekli delilleri izah etmek suretiyle dinî akidelere irşad etme; buna karşın aleyhlerine deliller getirmek suretiyle inatçıları susturma, 4. Dinî kaideleri batıl ehli kişilerin ortaya attığı şüpheler sebebiyle sarsılmaktan muhafaza etme, 5. Diğer dinî ilimlere temel teşkil etme bunlardan bazılarıdır.

İbn Haldun (v. 808/1405), hem bu ilmin ortaya çıkış sürecine hem de değişik dönemlerdeki kelamcılarının inanç esaslarını ispat ve bu uğurda deliller sunma gayretlerine dikkat çekerek Kelam ilminin konusu ve gayesini birleştiren şöyle bir tanımlama yapmaktadır: “Kelam ilmi, akli delillerle inanç (akide) esaslarının savunulmasını ve inanç konularında selevin ve Ehl-i Sünnet’in yolundan sapan bidatçilerin iddialarına cevap vermeyi kapsayan bir ilimdir..... Dolayısıyla genel olarak Kelam ilminin konusu, inanılması farz olan inanç esaslarının, akli delillerle ispat edilmesi, ona bulaşmış bidatlerin ortadan kaldırılması ve şüphelerin giderilmesidir.”

Kelam İlmine Verilen İsimler: Bu ilim hakkında, en yaygın olan “Kelam” isminden başka Usûlu’-d-Dîn, Akâid İlmî, Tevhîd İlmî, el-Fıkhu’l-Ekber gibi isimler de söz konusudur.

Kelam: Bu ilmin en meşhur ismi lügat anlamıyla kısaca “söz” manasına gelen “kelam”dır. Bu isimlendirmenin sebebi kesin olarak tayin edilemese de değişik gerekçeler ileri sürülmüştür.

Usûlu’-d-Dîn: Bu adlandırmanın sebebi Kelam İlmî’nin, din sahibinin belirlediği inançlar ve görüşlerin beyanını içermesi, birtakım akli delillerle söz konusu asılların ispatını ve muhaliflerin görüşlerini zayıflatmayı amaç edinmiş olmasıdır.

Akâid İlmî: İslam dininin inançla alakalı esasları kalbî bir bağlantıyı gerektirdiğinden söz konusu hususlar “akide” kelimesiyle ifade edilmiştir. Kelam ilmi de bu alanı konu edildiğinden Akâid İlmî isimlendirmesi muhtevası açısından yerindedir. Ancak yine de Akâid’in kendine has bir sınırı vardır ve bu yüzden “iman esaslarından muhtasar olarak bahseden bir ilim” olarak kabul edilir.

Tevhîd İlmî: Kelam ilmi de ilk dönemlerden itibaren hem müminlerin inancını sapkın fikirlere karşı korumak hem de söz konusu şahıs ve kesimlerin yanlış inanışlarını iptal edip sahih inancı kendilerine öğretmek adına tevhdin savunucusu olmuştur. Bu asli ve son derece önemli sorumluluk ve faaliyetinden dolayı bu ilme Tevhîd İlmî denmiştir. Aynı dönemde ilahi sıfatlarla ilgili tartışmaların yoğunluğundan dolayı en meşhur kısmının adı verilerek yine “İlmü’t-Tevhîd ve’s-Sıfât” ismi de kullanılmıştır.

el-Fıkhu’l-Ekber: Bu isimlendirme İmam-ı Azam Ebû Hanîfe ile birlikte anılır. O “el-Fıkhu’l-Ebsat” isimli eserinde şunları söylemiştir: “Dinde fıkıh, ahkâmı daha üstündür. Fıkıh, kişinin lehine ve aleyhine olan şeyleri bilmesidir. Bunlardan itikatla alakalı olanlar el-fıkhu’l-ekber (en büyük fıkıh)”dır.” Bu tanımdaki genişlik daha sonraları “amel bakımından” kaydıyla sınırlandırılmıştır. Dolayısıyla inanç açısından kişinin lehine ve aleyhine olan şeyleri bilmesi Kelam ilminin muhtevasıdır. Muamelata göre inanç boyutu daha önemli olduğundan Kelam ilmine “el-Fıkhu’l-Ekber (en büyük fıkıh)” denmiştir. Nitekim Ebû Hanîfe temel kelamî konulara değindiği risalesine de “el-Fıkhu’l-Ekber” adını vermiştir.

Diğer İlimlerle Mukayesesi:

Kelam ilminin konusuna ve gayesine göre yapılan tanımlamalarından ve yine onun kendine has metodolojisinden yola çıkarak diğer ilimlerle ortak ve farklı yönlerini tespit etmek mümkündür. İslam dininin inançla alakalı hususlarını konu edindiğinden dolayı Kelam ilmi asli bir konum ve öneme sahip olup bu özelliği nedeniyle diğer ilimler için bir temel niteliği taşımaktadır.

Kelam ilmi varlığı (mevcud) konu edinmektedir. Bu yönüyle pozitif bilimler ve felsefe ile bir ortaklığın olduğu söylenebilir. Ancak Kelam ilminin tanımında yer alan “mebde (başlangıç) ve meâd (son) itibarıyla” kaydı, onun pozitif bilimlerden farklılığını gösterir. Yine Kelam ilmi, tanımda da yer alan “İslam kanunu üzere” kaydıyla, metodolojisine ilâhî vahyi ve peygamberlerin haberlerini dâhil etmiştir.

Kelam ile felsefe, varlığı başlangıç ve sonu itibarıyla ele alma açısından müşterektirler. Ancak aralarındaki fark büyük oranda metodolojiktir. Yani “İslam kanunu üzere” kaydı, Kelamı felsefeden ayırır. “İslam kanunu” kaydı, meselelerin kitap, sünnet ve bu ikisine nispet edilen kaynaklardan alındığına işaret etmektedir. Felsefede ise soyut akli kanunlara tabi olma, sırf zihinsel muhakemeler üzerine hüküm bina etme, bazı faraziyelere ve teorilere kıymet verme söz konusudur. Ayrıca vardıkları neticelerin dinî inanç ve kaidelere uygun olup olmadığını test etme şeklinde bir ölçütleri yoktur. Oysa Kelam ilmi, hem akli kaidelere müracaat eder hem de bunu yaparken İslami hükümlere riayet eder.

DERS ADI	Kelama Giriş
ÜNİTE ADI	Kelami Düşünceye Zemin Hazırlayan Etkenler ve Kelam İlminin Oluşum Süreci
ÜNİTE NO	2
YAZAR	Prof. Dr. RAMAZAN ALTINTAŞ

KELAMİ DÜŞÜNCEYE ZEMİN HAZIRLAYAN ETKENLER

Kelam İlminin Doğuşu

Hız. Peygamber hayattayken vahiy, nazil olmaya devam ediyordu. Sahabe, diğer ameli konularda olduğu gibi itikadi konularda da kafalarına takılan her türlü soruyu sormaktan geri durmuyordu. Kendisine soru sorulan kaynak tek olduğu için verilen cevaplar da aynı kaynaktan tek oluyordu. Ey Allah'ın Elçisi "neden?" böyle, "niçin?" böyle şeklinde sorular sorulmuyordu.

İnanç konuları ile ilgili sorular bazen Müslümanlardan bazen de gayrimüslim unsurlardan gelmiştir. Kur'an'dan öğrendiğimiz kadarıyla en çok sorulan sorular uluhiyet, peygamberlik, günah, kıyamet, kıyamet alametleri, tekrar diriliş ve ruhun mahiyeti gibi konularda olmuştur. Ayrıca Kur'an'da Ehl-i Kitab'ın uluhiyet, nübüvvet, Allah'ın ayetlerini tahrif ve gizleme, teşride din adamlarına yetki verme gibi konulardaki sapmalarına temas edilmiştir.

Şunu da belirtmek gerekir ki; Kelam ilminin özünü oluşturan inanç esasları, Kur'an'dan çıkarılmıştır. Kelam ilminin sistematığını oluşturan uluhiyet, nübüvvet ve ahiret konularıyla ilişkili meseleler Kur'an'ın ana konuları arasında yer almıştır.

Dolayısıyla, Kelami konuların temellendirilmesinde Kur'an ve sahih sünnetin doğrudan katkısının olması, Kelam ilminin meşrûyetinin zeminini oluşturmuştur.

Meselâ; Allah'ın varlığının ispatı, birliğinin gerekliliği ve ibadetin yalnızca O'na ait olduğu konusunda Kur'an'da şöyle buyrulur:

"Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan rabbinize kulluk edin ki (Allah'ın azabından) korunasınız. O (Rab) ki yeri, sizin için döşek, göğü de bina yaptı. Gökten su indirdi, onunla size rızık olarak çeşitli ürünler çıkardı." (Bakara, 2/21-22).

Bu ve benzeri ayetlerden Kelam bilginleri Allah'ın varlığına dair "ihtira ve inayet" delili olarak bilinen delili çıkarmışlardır.

Bundan başka bazı ayetlerde risâletin muhtevasıyla birlikte Resul'ün doğruluğuna ve bisetten önceki durumuna bir istidlâl ve tüm bunların mucize olduğuna, bazı ayetlerde ise dirilişle ilgili konulara temas edilmiştir.

Hız. Peygamber'in davetinin en önemli konuları arasında Allah'ın zat ve sıfatları, nübüvvet, risalet ve ahiretle ilişkili konular yer almıştır. Bu konularla ilgili bazı sorular bizzat öğrenme amaçlı olarak Hız. Peygamber'e sorulmuştur.

Asr-ı Saadet döneminde inanç konularında tam bir teslimiyet hâkimdi. Hız. Peygamber'in yol göstericiliğinin ve önerilerinin dışına çıkmayan sahabe, ileride çok şiddetli tartışmalara yol açacak olan birtakım tevellere, teşbihlere sapmamış, müteşabih ayetler ve kader konusunda da muhafazakâr bir tutum izleyerek Resulullah'ın yasakladığı fikir tartışmaları ile Kur'an'ın menettiği yorumlardan kaçınmışlardır. Sahabenin çoğunluğuna egemen olan düşünce, itikadi konularda "tevakkuf" (susma) yöntemini benimsemek ve tartışmalı konulara girmemektir. Selefin akide saflığı, onların peygamberle birlikte bulunmalarının veya onun zamanına yakın olmalarının bereketinden, olayların ihtilaflarının az

olmasından ve güvenilir kişilere hemen müracaat imkânına sahip bulunmalarından doğmuştur.

KELAM İLMİNİN OLUŞUM SÜRECİ

1.Kelam İlminin Doğuşuna Etki Eden İç Faktörler

Kelam ilminin doğuşuna etki eden iç faktörlerden bir kısmı, Müslümanlar arasında meydana gelen sosyopolitik sebeplere dayanırken bir kısmı da dinî metinleri anlamadan kaynaklanmıştır.

Sosyal ve Siyasal İhtilaflar

Sosyal hayatta meydana gelen değişim ve yenilenmeler inanç konularını anlama, açıklama ve yorumlamaya da etki eder. Mesela çölde yaşayan insanlarla yerleşik bir hayat yaşayan insanların karakterleri bir değildir. İçinde yaşadıkları kır ya da şehir eksenli sosyal hayatın konumuna göre anlayış ve yaşayış bakımından itikadi ve ameli zihniyetin şekillenmesi farklılık arz eder. Hatta bir toplumda gelir dağılımındaki adaletsizlikler, ifade özgürlüğünün kısıtlanması, halkın değerlerinin aşağılanması, eğitim ve öğretimde ayrımcılık yapılması ve toplum yönetimine katılma taleplerinin geri çevrilmesi gibi sosyal olaylar itikadi-dinî yorumlar üzerinde farklılaşmayı derinleştirebilir. İtikadın tarihinde hep böyle olmuştur. Büyük günah meselesinin, cebir ve ihtiyar anlayışının, Emevi yönetiminin şûra'dan saltanata dönüşüyle yakın bir irtibatı vardır. Siyasi anlayışın "cebrî" bir akide ile örtüşmesi, takdirin önceden belirlenmiş olduğu fikrini geliştirmiştir. Kısaca yaşanan sosyal olaylar itikadi farklılaşmaları tetiklemiştir.

Sosyal olaylardan kopuk olmayan bir başka ihtilaf konusu da "imamet ve hilafet" meselesinde ortaya çıkmıştır. Toplumsal siyaset düzeyinde, birliği sağlama ve aradaki anlaşmazlıkları çözmede ortak bir sözleşmeye ihtiyaç duyulur. Dünyanın düzeni de toplumu ortak sözleşme metnine bağlı kalarak yönetecek, kendisine itaat edilen bir yönetici ile sağlanır. Kur'an-ı Kerim'de bu yöneticiler "halife" (Bakara, 2/30; A'raf 7/129; Sâd, 38/26) ve "ulu'l- emr" (Nisa, 4/59, 83) tabirleriyle ifade edilir.

İslam düşünce tarihinde halifelik konusunda ortaya çıkan görüşler, iki temel noktada yoğunlaşmıştır: Bunlardan biri, hilafet ve imamet seçim ve ittifaktır. Hz. Peygamber bu sebeple kendisinden sonra kimin halife olacağını belirlememiş, bunu Müslümanların kendi tercihlerine bırakmıştır. Ehl-i Sünnet ile Haricilerin kanaati böyledir. Diğer ise, halifelik Müslümanların seçimine bırakılabilecek olağan işlerden değildir, nas ve tayin ile olur. Hz. Peygamber kendisinden sonra Hz. Ali'nin halife olacağını sağlığında iken söylemiştir. Şîa ve Alevilerin görüşü bu şekildedir.

Müslümanlar Arasında Meydana Gelen İç Savaşlar

Hz. Peygamber döneminde İslam Hicaz bölgesinin dışına çıkmamıştı. Hulefâ-i Râşidîn döneminin ilk yılları, fetihlerle geçti. Özellikle Hz. Osman'ın hilafetine kadar Müslümanlar bütün güçlerini İslam'ın yayılmasına ve dış tehditlerle mücadele etmeye ayırmışlardı. Hz. Osman'ın halife olmasıyla birlikte Ümeyye oğulları kaybettikleri nüfuzlarını yeniden kazandılar. Hz. Osman'ın yakın akrabalarını iktidara ortak etmesi, savaşta ele geçirilen ganimetlerin paylaşımında yakınların tercih edilmesi, halife aleyhine bazı şahsi kırınglıklar ve kimi valilerinin hukuk dışı uygulamaları Müslüman kamuoyunda onun hilafetinin meşru olup olmadığını tartışmaya açtı. Bu hoşnutsuzluk sonunda iş, Hz. Osman'ın şehit edilmesine kadar vardı.

Hz. Osman'ın öldürülmesinden sonra hilafet makamına Hz. Ali gelmişti. Hz. Ali'den çözmesi beklenen sorunlar arasında Hz. Osman'ın katillerinin bulunması ve hak ettikleri cezaya çarptırılmaları geliyordu. Hz. Ali'nin döneminde iç karışıklıkların azalması beklenirken Cemal Vakası ve Siffin Savaşlarının olmasıyla daha da artış kaydettiği görüldü.

Bu iki savaş sonucunda İslam toplumu üç kampa bölündü:Hz. Ali'yi devlet başkanı olarak destekleyenler, ona karşı muhalefet gösterip karşı çıkanlar, sonuncu grup ise, tarafsız kalanlardır.

Kelam ilminde ortaya çıkan ilk sorun, "imamet ve hilafet" etrafında kilitlenen siyasi bir konudur.

Hz. Osman'ın öldürülmesi, Cemal Vak'ası ve Siffin Savaşı'nda Müslümanların birbirlerini öldürmesi "büyük günah" ve "tekfir" problemlerini gündeme getirdi. Bunun üzerine de esma ve ahkâma dair yeni meseleler tartışılmaya başlandı. Hariciler ve Mürcie gibi gruplar çıkararak bu konular üzerinde farklı

yorumlar üzerinde durdular.

Kelam ilminin teşekkülünde belirleyici olan önemli bir başka konu da “kader” meselesidir. Kaza ve kader konusu Hicri I. yüzyılda Hz. Ömer döneminde tartışılmıştır. Hz. Ömer’in hırsızla aralarında geçen konuşmasında ve Siffin Savaşı’ndan dönerken Hz. Ali’nin yaşlı bir zatla aralarında geçen kaderle ilgili diyaloglardan yola çıkarak söylemek gerekirse, Kelam ilminin kuruluşunun temel malzemeleri Hz. Peygamber ve dört halife dönemine kadar uzanır.

Din Dilinin Rolü

Kelam ilminin ortaya çıkmasının iç nedenlerinden biri de dinî nasları anlamada ortaya çıkan ihtilaflardır.

Selefi zihniyetin karşı çıkmasına rağmen Kur’an ve hadislerde geçen sembolik dili anlamada akli tevil başvurmak bir zorunluluk hâlini almıştır. Çünkü ilâhî karaktere uygun düşmeyen sıfat ve tasavvurları zihinlerden uzaklaştırmak ancak tevil yöntemini tatbik etmekle sağlanabilir. Kelami terminolojide “tevil”, zahir olan lafzı, tevil yapanın kanaati çerçevesindeki manasına hamletmektir, diye tanımlanır.

Zihnî bir inşa olan tevil, sahih ve fasid olmak üzere ikiye ayrılır.

Kendisini İslam’a nispet eden bütün Kelamî ekoller, muhkem ve müteşabihin tanımında görüş birliğine sahip olmalarına rağmen, hangi nasların muhkem veya müteşabih olduğu hususunda görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Bu durum ister istemez birbirine aykırı itikadi görüşlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bunda müteşabih dilin tabiatı büyük rol oynamıştır.

2. Kelam İlminin Doğuşuna Etki Eden Dış Faktörler

Fetihler Sonucu Farklı Din ve Kültürlerle Karşılaşma

İslam, Hz. Peygamber döneminden sonra Arabistan yarımadasının dışına çıkmıştır. Fetihler sonucu Raşit halifeler döneminde İslam coğrafyası genişlemeye başlamıştır. Fethedilen topraklarda yaşayan farklı dinler İslam kültürünün şemsiyesi altına girip Yahudi, Hristiyan, Mecusi ve Zerdüştlere İslam’a girenler olunca mağlup milletlerin kültürleri için içine girdi. Bir yanda fethedilen topraklarda farklı inanç mensuplarıyla birlikte yaşama, diğer taraftan yeni Müslümanların eski inançlarından getirdikleri görüşler karşılıklı etkileşimin doğmasının yolunu açtı. Bu bağlamda felsefeden yalıtılmış dindarlıkları tartışma götürmeyen ilk Mutezile âlimleriyle Helenistik Kelam arasında karşılıklı bir etkileşimden söz edilebilir.

Kelam tarihinde Mutezile’nin doğuşunu hazırlayan sebepler, doğrudan Müslümanların kendi iç sorunlarıyla alakalıdır. Mutezile’nin akılcı bir yaklaşımla diğer din ve kültürlerle açık temas kurması, İslam düşüncesinin hayrına olmuş ve Müslümanları çok önemli noktalara taşımıştır.

Tercüme Hareketlerinin Etkisi

Bilindiği gibi hicri II. asırla birlikte ilk defa Müslümanlar, Grek akli ve bilimiyle yüzleştiler. Emevi halifelerinden Mervan b. Hakem (ö. 65/685) ve Ömer b. Abdülaziz (ö. 101/720) dönemlerinde Arapçaya tercüme edilen eserler tıpla sınırlı kalırken Yunan, Hint ve Fars düşüncesine ait büyük felsefi ve teolojik metinler Hicri II. ve m. VIII. yüzyılın sonlarına doğru Abbasi Halifesi Ebû Ca’fer el-Mansûr’un (ö.158/775) halifeliği zamanında hızlandı. Halife Harun Reşid (ö. 193/809) döneminde tercüme faaliyetleri artarak devam etti. 215/830 yılında Abbasi Halifesi el-Memûn (ö. 218/833) tarafından kurulan Beytül-Hikme’nin de tercüme faaliyetlerinde büyük rolü oldu.

Kelam ilmi naklî ve akli delillere dayanmasına karşın felsefe sadece akli delile dayanır. Tercüme hareketinin etkisiyle özellikle Mutezile kelamcılarında akılcı yaklaşım güç kazandı. Bu dönemde, Yunan mantığından önemli oranda yararlandı.

DERS ADI Kelama Giriş
ÜNİTE ADI İlk Kelam Tartışmaları
ÜNİTE NO 3
YAZAR

UZUN ÖZET

İLK KELÂM TARTIŞMALARI

Kelam ilminde ele alınan ilk konuları bilmek sonraki dönemleri anlamak için gereklidir. Peygamberimiz hayatta ikin İslam'ın itikadi ve ameli yönlerine ilişkin sorular sorulmakta ve Peygamberimiz bunlara cevaplar vermekteydi. Peygamberimizin vefatını takiben ameli konularda olduğu gibi itikadi konularda da yeni meseleler güdeme gelmiş ve Müslümanlar bunlara cevaplar vermeye çalışmışlardır. İslam'ın ilk dönemlerindeki ilk itikadi tartışma konularının Kader ve insan özgürlüğü sorunu, iman, imanın unsurları ve imanın amelle ilişkisi ve Allah'ın sıfatları konuları etrafında şekillendiği görülmektedir.

HZ. PEYGAMBER VE SAHABE DÖNEMİNDEKİ İTİKADİ TARTIŞMALAR

Kelami anlamda değerlendirebileceğimiz ilk tartışma konusunun Kader hakkında olduğunu söyleyebiliriz. Kader konusunun yanında Allah'ın isimleri, zatı ve diğer varlıklarla olan ilişkisi, Peygamberimizin Hz. İsa'nın mahiyeti hakkında Necran Hristiyanlarıyla yaptığı tartışma önemli Kelam tartışmalarıdır.

Kader Tartışmaları

İnsan özgürlüğü sorunu Müslüman kelimcileri de meşgul etmiş ve bu konu etrafında farklı görüş ve düşünceler geliştirmelerine neden olmuştur. Kelamcılar bu sorunu önce Allah'ın sıfatları açısından ele almışlar ve Allah'ın fiilleri ile insanın kudret ve iradesi çerçevesinde tartışmışlardır. Bir yandan insanın ahlaki, hukuki ve uhrevi sorumluluğunu temellendirmek, diğer yandan da Allah'ın mutlak kadir ve adil olduğunu ortaya koymak için gayretler göstermişlerdir. Müslüman kelimciler ayet ve hadislerdeki ilk bakışta anlaşılması zor ve bir biriyle çelişiyormuş gibi görünen cebir ve hür irade metinlerini anlama ve yorumlamaya çalışmışlardır. İslam düşünürleri bu konuları yorumlarken mevcut bilgi birikimlerinin yanında, içinde buldukları ortamın kendilerine sunduğu farklı etkenlerden de faydalanmışlardır. Kader konusunun özellikle siyasal kullanımını göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

Kur'an'da kader

İslam düşüncesinin temel kaynağı olan Kur'an'da kader konusu İlahi irade ve insan özgürlüğü çerçevesinde ele alınmıştır. Kur'an'a genel olarak bakıldığında Allah'ın sonsuz ilmiyle bütün olayları kuşattığı, her şeyi bilerek ve bir ölçüye göre yarattığı, Allah'ın insanı iradeli bir varlık olarak yarattığı ve onu bu iradesinden dolayı emirleri ve yasalarına muhatap kabul ettiği anlaşılmaktadır. Kur'an ayetleri bağlamından kopararak okuduğunda Allah'ın mutlak ilmi, iradesi ve gücünü vurgulayan dolayısıyla da insan iradesini yok sayan ayetleri bulmak mümkündür. Ancak Kur'an'ın bir metin olduğu unutulurken bağlamından koparılması doğru değildir. Nitekim Hz. Peygamber kader konusundaki tartışmaları duyduğunda öfkelenmiş ve şöyle buyurmuştur: "Ey topluluk, sizden önceki ümmetler Kur'an'ın bir kısmını diğer kısmına delil getirdikleri için sapmışlar, bu yüzden helâk olmuşlardır. Kur'an siz bir kısmını bir kısmına çarpasınız diye indirilmemiştir. Kur'an'ın bir kısmı diğer kısmını tasdik eder." Burada Kur'an'ın tek taraflı okunmasının doğuracağı yanlış sonuçlara dikkat çekilmiştir. Kur'an'da insanı inanmaya ya da inanmamaya zorlayan bir ifade bulunmaz. Kur'an, çok açık ifadelerle, insanların yaptıklarından sorumlu olduklarını ve başıboş bırakılmadıklarını vurgularken daima, 'kendi elleriyle kesp ettiklerinden' bahseder. Kur'an'ın hiç bir yerinde 'Allah'ın insanlara zorla yaptırdığı işler' ifadesi yer almaz. Bütün bunların yanında insanlara peygamber gönderilmiş ve akıllarını kullanarak onlara uymaları emredilmiştir.

Hadislerde kader

Hadislerde genel olarak kadere iman, İslam itikadının altı esasından birisi olarak nakledilmiştir. Kaynaklarda "Cibril Hadisi" olarak aktarılan meşhur hadiste de imanın "Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe, kadere, hayır ve şerrin O'ndan olduğuna inanmak" olduğu ifade

edilmektedir. Bu hadislerde tanımlanan ve inanılması istenen kaderin, Kur'an'da vurgulanan Allah'ın ezeli kudreti ile mahlûkatı yarattığı, onlara şekil verdiği, Allah'ın dilemesi ile vücut bulduğu ve her şeyin bir kadere (plan ve programa) göre yaratıldığı şeklindeki anlamının net olmaması kader tartışmalarını hızlandırmıştır. Kadercî anlayışı güçlendirecek rivayetlere hadis kitaplarında oldukça sık rastlanmaktadır. Kader hadislerine yaklaşımda Hz. Peygamber'in karşısındaki kişi ya da kişilerin psikolojik durumlarını göz önünde bulundurarak onların farklı konulardaki sorularına farklı cevaplar vermiş olabileceği gerçeğini dikkate almak gerekmektedir. Kader konusundaki hadislerin rivayet bakımından güvenilirliklerinin yanında Hz. Peygamber'in hangi sözü kime ve niçin söylediğinin bilinmesi de büyük önem arz etmektedir.

Sahabelerin Kader Konusuna Yaklaşımları

Sahabelerin kader konusundaki tartışmaları hakkında kaynaklarda aktarılan en önemli rivayet Hz. Ömer ile Ebu Ubeyde arasındaki tartışmadır. Bu tartışmada Hz. Ömer'in "Allah'ın kaderinden yine Allah'ın kadere kaçıyorum" sözü bu konudaki yaklaşım için çok önemlidir. Burada tedbire riayet etmek te Allah'ın bir kadere olarak bildirilmektedir. Abdullah b. Ömer'e nispet edilen bir diyalogda, Allah'ın bilgisinin insanları fiillerini işlemeye zorlamadığı açıkça ifade edilmiştir. Kelami terminolojiyi kullanması bakımından ilk Kelamcı kabul edilen Hz. Ali'nin kader konusundaki yaklaşımı ile bu konuyu sonlandırabiliriz. Hz. Ali'ye nispet edilen bir diyalogda da kader konusu hür iradeci bir yaklaşımla ele alınmıştır. Hz. Ali, insanın iradî fiilleri dâhil her şeyin Allah'ın kaza ve kaderiyle gerçekleştiğini, fakat bunun insanları zorlamadığını ifade etmiştir. Ayrıca o, kadere "Allah'ın emir ve iradesi" şeklinde izah ederek insana teklifin bu emirle yapıldığını, sevap ve ikabın da bunun neticesinde gerçekleştiğini bildirmiştir.

Allah'ın Zatı Ve Sıfatları İle İlgili Tartışmalar

Hz. Peygamber'in Necran Hıristiyanlarıyla yaptığı bir tartışmada İslam'ın ulûhiyet anlayışı özetlendiği gibi Hz. İsa'nın mahiyeti de anlatılmıştır. Necrandan Hıristiyan bir kafile Hz. Peygamber'e gelerek ona bazı sorular sormuşlardır. Hz. Peygamber'in onlara verdiği cevapta Hıristiyanlara verilebilecek akli çıkarımları içermesi bakımından çok önemlidir.

Hz. Peygamber ve Sahabe Sonrası Dönemdeki İtikadi Tartışmalar

Kader tartışmalarının taraftarları düşünce tarihinde Cebriyye ve Kaderiyye olarak yerlerini almış ve görüşlerini savunmuşlardır. Kader konusundaki bu her iki görüşün arasında orta bir yol olarak Ehl-i sünnet yaklaşımı geniş kitlelere hitap etmiştir.

1. Kader ve İnsanın Özgürlüğü Sorunu

Kader konusunda ilk defa konuşanlardan birisinin Hicri I. asırda yaşayan Ma'bed b. Halid el-Cühenî (ö.80/699) olduğu bilinmektedir. Onun görüşü "kader diye bir şey yoktur, insan fiillerini kendisi yapar" şeklinde özetlenebilir. Daha sonra Gaylan ed-Dimeşkî (ö.105/723) ve Ca'd b. Dirhem (124/742) gibi düşünürler hür iradeci görüşlerini ortaya koymuşlardır. Emevi yönetimi, kendilerinin iktidara gelişlerini Allah'ın bir takdiri olarak görüyor ve bütün icraatlarını kadere yüklüyorlardı. Bu bağlamda Muaviye'nin kendisine yöneltilen eleştiriler karşısında, "Ben Allah'ın hazinedarıyım, Allah kime neyi takdir etmişse, onu ona veriyorum, kimden neyi esirgemişse, onu da ondan men ediyorum" dediğini görmekteyiz. Cehm b. Safvan (ö.128/745) kader konusundaki görüşü dikkat çekicidir. Kader ve insanın özgürlüğü konusunda Sünnî anlayışın en önemli temsilcilerinden İmam-ı Azam Ebu Hanife (ö.150/767)'nin görüşleriyle bu konuyu tamamlayalım. Ebu Hanife'ye göre her şey Allah'ın kaza, kader ve dilemesiyle meydana gelmektedir. İnsanların fiillerine ilişkin olan kader, Allah'ın ezelde bilmesi ve levh-i mahfuzda yazmasıdır. Bu yazma "hükmen" değil "vasfen" bir yazmadır. Yani Allah, 'Abdullah şunu yapısın' şeklinde değil de 'Abdullah şunu yapar' şeklindedir.

2. İman Amel İlişkisi

Hz. Peygamber'in vefatından kısa bir süre sonra, Hz. Ali'nin halifeliği döneminde yaşanan Cemal ve Siffin savaşlarında Müslümanların birbirlerini öldürmeleri bu konunun tartışılmasını hızlandırmıştır. Hz. Ali'nin ordusundan kendilerine Hariciler adı verilen bir grup, hakem olayını kabul ettiği için Hz. Ali'yi tekfir etmiş ve ondan ayrılmışlardı. Hariciler imanla amel arasında sıkı bir ilişki kurmuş herhangi bir şekilde büyük günaha bulaşmış müminleri tekfir etmekten çekinmemişlerdir. Onlara göre amel imanın bir cüz'ü olduğundan büyük günah işleyenler imandan çıkar ve küfre girerler.

Haricilerin bu yaklaşımına bir tepki olarak ortaya çıkan ve imanla ameli birbirinden ayrı gören grup ise Mürcie'dir. İrca kelimesinden türeyen Mürcie, ümit verenler, geciktirenler ve tehir edenler anlamlarına gelmektedir. Mürcie, Haricilerin büyük günah işleyenleri kâfir ve cehennemlik sayan anlayışlarına karşı imanla amel arasında herhangi bir parça bütün ilişkisi olmadığını savunarak mümin olduklarına dair günahkârlara ümit vermeyi hedefleyen ve onların ahiretteki durumlarını Allah'a bırakmaya çağırان bir görüştür.

İman-amel ilişkisi konusundaki görüşleriyle önemli bir yer konumunda bulunan başka bir ekol de Muteziledir. Mutezilenin (el-menziletü beyne'l-meziletayn)" şeklindeki yorumu onların görüşlerini

özetler. İmam-ı Azam Ebu Hanife ise “Kıble ehli mümindir. Onları terk ettikleri herhangi bir emirden dolayı imandan çıkmış kabul etmem. İmanla birlikte bütün farzları işleyen kimse bize göre cennet ehlidir. İman ve ameli terk eden kimse ise kâfir ve cehennemlidir. İmanı bulunduğu hâlde farzlardan bir kısmını terk eden kimse de günahkâr mümindir” şeklindedir.

3. İlahî Sıfatlar

Sıfatları kabul etmenin ötesinde özellikle naslardaki Allah hakkındaki ifadeleri olduğu gibi kabul ederek Allah'ı insana benzetenler de vardı. Bunlar Müşebbihe olarak adlandırılmaktaydı. Müşebbihe Kur'an ve hadislerde Allah için kullanılan yed (el), vech, (yüz), ayn (göz) ve istiva (oturma) gibi anlatımları yorumlarken insana ait organlar gibi değerlendiriyorlardı. Allah'ın sıfatları konusunda görüşlerini ortaya koyan Ebu Hanife, Ca'd b. Dirhem ve takipçileri gibi sıfatları reddetmeyi benimsemediği gibi Müşebbihe'nin benimsediği teşbihi de reddetmiştir. O, Allah'ın sıfatlarını kabul etmiş ve ta'til ile teşbih arasında orta bir yol takip etmiştir. Ona göre fiilî sıfatlar dâhil olmak üzere Allah'ın isim ve sıfatlarının hiçbiri sonradan yaratılmış (hâdis) değildir. Ona göre Haberi sıfatlar keyfiyetsiz olarak kabul edilmelidir. Kur'an, Allah kelamıdır ve mahlûk değildir. Bizim onu yazmamız ve okumamız ise mahlûktur. Biz organ ve harflerle konuşuruz, ama Allah organsız ve harfsiz konuşur. Allah'ın Kur'an'da bildirdiği teşbih ifadeleri keyfiyetsiz sıfatlardır ve tevil edilmezler.

DERS ADI	Kelama Giriş
ÜNİTE ADI	İlk Kelam Fırkaları
ÜNİTE NO	4
YAZAR	Prof. Dr. SALİH SABRİ YAVUZ

Ders Adı: Kelama Giriş

Ünite No ve Adı: 4 – İlk Kelam Fırkaları

İLK KELAM FIRKALARI

İslami ilimler içerisinde önemli bir yere sahip olan Kelâm ilmi, çeşitli dinî, siyasi ve kültürel sebeplere dayalı olarak ortaya çıkan itikadi tartışmalar neticesinde teşekkül etmiştir.

Mezheplerin Ortaya Çıkış Sebepleri

Hz. Peygamber'in yaşadığı dönemde Müslümanlar, karşılaştıkları problemleri çözmek ve aralarında çıkan ihtilafları gidermek için doğrudan Hz. Peygamber'e başvuruyorlar ve aldıkları cevaba göre hareket ediyorlardı. Fakat Hz. Peygamber'in vefatından sonra Müslümanlar arasında siyasi, ictimai ve dinî konularda Hz. Peygamber döneminde olmayan birtakım ihtilaflar ortaya çıkmıştır. Özellikle itikadi konulara müteallik bu problemlerin çözümlenmesi, akli bir zemine oturtulması ve doktriner bir yapıya kavuşması için şahsi ve disipliner gayretler olmuştur. Bu gayretler, İslami ilimler içerisinde önemli bir yere sahip olan Kelâm İlmi'nin teşekkülünün yanı sıra zamanla bir disiplin ya da ekolün ana karakterini oluşturmuştur. Böylece İslâm İnanç Ekolleri diyebileceğimiz İslâm Mezhepleri ortaya çıkmıştır.

İslâm mezheplerinin ortaya çıkmasındaki sebeplerden biri hilafet meselesidir. Hz. Peygamber'in vefatından sonra onun yerine kimin geçeceği konusu Müslümanların ilk ve en ciddi problemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Şia'nın hilafeti (imameti) itikadi bir zemine oturtması, bu konunun Ehl-i Sünnet âlimleri tarafından da itikadi bir zeminde ele alınmasına sebep olmuştur. Ehl-i Sünnet ve Haricîler hilafetin seçimle olması gerektiğini ifade ederlerken Şia, Hz. Peygamber'in kendinden sonra Hz. Ali'yi tayin ettiğini ileri sürerek hilafet ve imametın insanların tercihine bırakılmayacağını, nas ve tayinle olması gerektiğini ifade etmektedirler.

Hilâfet meselesinin yanı sıra Müslümanlar arasında Hz. Osman'ın şehit edilmesi, Cemel Vakası ile Sıffin Savaşı gibi hadiseler gerçekleşmiştir. Bu olaylarda çok sayıda insanın öldürülmesi insanların zihninde mürtekip-i kebirenin iman-inanç açısından durumunun ne olacağı gibi soruların oluşmasına sebep olmuştur. Müslümanlar tarafından farklı şekilde cevaplanan bu sorular itikâdî farklılaşmalara zemin teşkil etmiştir. Hilâfet meselesi etrafında yoğunlaşan bu siyasi ihtilaflar Müslümanlar arasında kader bağlamında değerlendirilerek itikadi zemine taşınmış ve bu durum itikadi farklı ekol ve zümrelerin oluşmasına sebep olmuştur. Ayrıca Hz. Peygamber'in vefatından sonra da fetih faaliyetleri hızla devam etmiş ve İslamiyet, birçok din ve kültüre ev sahipliği yapmış geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Yeni fethedilen topraklarda İslam'ı benimseyen insanlar inançlarını kendi eski din ve kültürlerinin etkisi altında yorumlamışlardır. Bu gibi durumlar tabii olarak İslam içerisinde yeni fırkaların teşekkülüne zemin hazırlamıştır.

İlk kelam fırkalarının teşekkülüne zemin hazırlayan diğer bir husus nassların özelliği ve fikir hürriyeti olarak zikredilebilir. Kur'an ve sünnette dine dair temel ilkeler ana hatlarıyla açık bir şekilde ifade edilirken bazı konular kapalı bir şekilde belirtilmiştir. Kur'an ve sünnette inançla ilgili temel ilkeler Tevhid, Nübüvvet ve Ahiret olmakla birlikte insanların bunları anlama şekli farklılık gösterebilmektedir. Nitekim Kur'an'daki muhkem ve müteşabih ayetlerde buna işaret etmektedir. Bunun yanı sıra Kur'an'da zikri geçtiği üzere Yüce Allah insanlara okumayı, düşünmeyi ve hakikati bulup kabul etmeyi emretmektedir. Bu durum İslam'daki fikir hürriyetini göstermenin ötesinde fikir ve vicdan hürriyetinin bulunduğu yerde itikadi meselelerde farklı düşüncelerin ve dolayısıyla ihtilafların ortaya çıkabileceğini de göstermektedir.

İslam fetihleri sonucu Müslümanlar diğer medeniyetlerle karşılaşmış ve bu medeniyetlere ait kültürel, dinî ve felsefi eserleri tercüme etmeye başlamışlardır. Emevilerin son dönemlerinde başlayan tercüme faaliyetleri, Abbasi halifeleri döneminde de devam etmiş ve Beytül-hikme (832) kurulmuştur.

Gerçekleştirilen bu tercüme faaliyetleri farklı fikir ve düşüncelerin gelişmesi bakımından olumlu katkılarda bulunduğu gibi olumsuz bazı sonuçlar da doğurmuştur. Nitekim ilk başlarda ferdi olarak kendini gösteren ilhâd ve inkâr, ilerleyen zamanlarda belirgin hale gelmiş ve bir hareket olarak İslam dünyasında zuhur etmiştir.

İlk Oluşan Fırkalar

Yukarda zikrettiğimiz sebepler, İslâm düşüncesinde birtakım fırkaların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. İlk başlarda sistematik bir mezhep hüviyetine sahip olmadan ifade edilen farklı görüşler zamanla ilk İslam fırkalarının oluşmasına yol açmış bu görüşler sistematik bir şekilde, teşekkül eden mezhepler içerisinde varlığını devam ettirmişlerdir.

Kaderiyye

Kaderiyye terimi İlk dönemlerden itibaren sorumluluk doğuran fiillerle ilgili İlahî kaderi reddedenleri ifade etmek üzere kullanılmıştır.

Başlangıçta Mutezile'den ayrı bir fırka olan Kaderiyye mezhebi mensupları genellikle Mutezile'nin öncüleri olarak sayılmıştır. Bu durum onların kader konusundaki görüşlerinin birbirine yakınlığı sebebiyledir.

Emevi idarecilerinin birtakım yanlış uygulamalarını, kadere yüklemeleri, insanlar arasında tepkiye sebep olmuştur. Zulüm niteliği taşıyan uygulamaların kaderle değil, insan iradesiyle gerçekleştiğini söyleyerek ilk tepkiyi Mâbed el-Cüheni göstermiştir. Emeviler döneminde varlığını devam ettiren Kaderiyye hareketi Emevi idaresinin son yıllarına doğru zayıflamıştır. Abbasî devletin kurulmasıyla siyasi muhalefetten çekilen Kaderiyye mensupları Hicri III. asırdan sonra aynı görüşleri benimsedikleri Mutezile'ye katılmıştır.

Kaderiyye'nin Görüşleri

Onlara göre insan kendi fiilleri üzerinde tek güç ve kudret sahibidir. İnsanların yapmış olduğu yanlış ve kötü fiillerin ilâhî irade ve kudrete atfedilmesi Allah'ın adaletine aykırı olacağından doğru değildir.

Cebriyye

İnsanlara ait olan ihtiyarî fiillerin ilahi irade ve kudretin tesiriyle meydana geldiğini savunurlar Cebriyye olarak ifade edilmektedir.

İlk defa Ca'd b. Dirhem, kullara ait fiillerin Allah tarafından yaratıldığını ve kulların gerçek anlamda bir fiile sahip olmayıp cebir altında olduklarını ifade etmiştir. Cebir fikrini temellendirerek kelimine dâhil eden Cehm b. Safvân ise insanların eliyle gerçekleşen fiillerin yaratıcısının Allah olduğunu ve âlemde Allah'tan başkasına ait hiçbir fiilin olmadığını ileri sürmüştür. Ona göre fiillerin insana nispet edilmesi gerçek değil, mecazidir.

Cebriyye, Cebriyye-i Halisa ve Cebriyye-i Mutavassita olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. İlk gruba göre İnsanlar rüzgârın önünde savrulan yaprak gibidir. Bu anlamda fiillerinde hiçbir etkisi olmayan insan, irade hürriyetinden de tamamen yoksundur. Bu görüşün savunucuları Cehm b. Safvân ve taraftarlarıdır. İkinci grup ise insanların kendi fiillerini tek başlarına gerçekleştiremedikleri, onlara ait ihtiyarî fiillerin Allah tarafından yaratıldığı ve bu fiillerde insanların da etkisi olduğunu kabul ifade edenlerdir. İkinci grubun hangi fırkalardan oluştuğunda ihtilaf olmakla birlikte Eş'arîlik'in ve Ehl-i Sünnet'in bu gruba dahil olduğu zikredilmektedir.

Cebriyye'nin Görüşleri

Kaza ve Kader konularında kulların iman-inkâr, hidayet-dalalet, itaat-isyan türünden yaptığı bütün fiilleri dileyenin Allah olduğunu ifade etmektedirler. Onlara göre kulların fiillerinin yaratıcısı Allah'tır ve kulların bu konuda hür olduğu söylenilemez. Yine onlara göre iman kalbin marifeti, küfür ise cehaletidir. Allah'ın sıfatları konusunda ise Allah'ın zati sıfatlarından başka sıfatlarının olmadığını, kelim sıfatının da hâdis olduğunu dolayısıyla Kur'an'ın mahlûk olduğunu ve Allah'ın ilminin ezeli olmadığını iddia etmektedirler. Ayrıca Ru'yetullah'ın mümkün olmadığını, cennet ve cehennemin geçici olduğunu, kabir azabının ve ahirette şefaatin olmadığını ifade etmektedirler.

Harcîlik

Muhalliflerince "insanlardan, dinden, haktan veya Hz. Ali'den uzaklaşan ve yönetime karşı ayaklanarak cemaatten çıkanlar" anlamında Harcî ismi verilen bu fırka, kendilerini "Nefislerini Allah'a satanlar" anlamında Şurât olarak isimlendirmektedir.

Haricîliğin Doğuşu

Mezhepler tarihi yazarları tarafından Haricîlerin doğuşu Hz. Ali ve Hz. Muaviye arasında gerçekleşen Sıffin savaşındaki hakem olayına bağlanmaktadır. Sıffin savaşı cereyan ederken gerçekleşen hakem olayında, önce Hz. Ali'yi hakeme başvurulması hususunda ikna eden askerler daha sonra pişman olarak Hz. Ali'nin hakemi kabul etmesine "Hüküm ancak Allah'a aittir." sloganıyla karşı çıkmışlardır. Hz. Ali'yi yapılan bu anlaşmadan vazgeçiremeyen bu askerler, onu terk ederek Irak topraklarında yer alan Harûrâ bölgesine çekildiler. Böylece ilk Haricî grup meydana gelmiş oldu.

Haricîler kendi içlerinde birçok gruba; bu gruplar da tâli kollara ayrılmıştır. İslam mezhepleri tarihi kaynaklarında Muhakkime-i Ülâ, Ezârîka, Necedât, Sufriyye, Acârîde, Seâlibe, Beyhesiyye ve İbâdiyye gibi çeşitli Haricî fırkaları zikredilmektedir. Bu fırkaların çoğu, zaman içerisinde yok olmakla birlikte İbâdiyye fırkası en ılımlı fırka olmasının yanı sıra günümüze ulaşan tek Haricî fırkadır.

Haricîlerin Görüşleri

Haricîler tek bir fırka olmadığı için her fırkanın kendine has görüşleri bulunmaktadır. Bununla birlikte genel anlamda Haricîler nasları anlama noktasında aşırıya kaçmışlardır.

Onlara göre Allah'ın hükmünü uygulamayıp hak yoldan sapan imama karşı çıkmak gerekir. Bu temellerine dayalı olarak, Allah'a itaat eden ilim ve zühd sahibi her mümin, cemaatin seçimi ve biatle imam olabilir. Fakat zalim imama karşı gelmek vaciptir.

Yine onlara göre İslam'ın emirlerini yerine getirmeyen ve yasaklarından kaçınmayan kimseler kâfir kabul edilir. Ameli imanın bir parçası olarak gören bu fırkaya göre amellerin ihmali sebebiyle kişi imandan çıkar. Onlar başta Hz. Ali olmak üzere Cemel Vakası'na katılanları ve Sıffin Savaşın da hakemlerin hükmüne rıza gösterenleri kâfir kabul etmişlerdir.

Mürcie

İslam'ın ilk dönemlerinde meydana gelen iç savaşlar ve İslam'ın büyük günah olarak kabul ettiği ölüm hadiselerinin meydana gelmesi sonucu, bu günaha bulaşan kimselerin durumunun ne olacağı ile ilgili, "küfürle beraber itaatın fayda vermemesi gibi, imanla birlikte günahın da zarar vermeyeceği" görüşünü kabul edenlere Mürcie ismi verilmektedir.

Bu anlamda Mürcie Hicri I. asrın ikinci yarısında ortaya çıkan ve tartışılan büyük günah konusu ile ilgili görüşüyle temayüz etmiş itikâdî bir mezheptir.

Mürcie mezhebi genelde Haricî mürcie, kaderî mürcie, cebrî mürcie ve halis mürcie olmak üzere dört grup olarak ele alınmaktadır. Fakat Mürcie tam anlamıyla istikrar kazanmış bir mezhep değildir. İleri sürmüş oldukları irca fikri bir mezhebe mahsus olmayıp çeşitli mezheplerce kullanılan bir görüştür. Bazı âlimlere göre Mürcie, Bidatçı Mürcie ve Sünni Mürcie olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Buna göre ilk grup büyük günah işleyeninin durumunu Allah'a havale ederek imanının yanında günahın zarar vermeyeceğini, taat ve ibadetlerin gereksiz olduğunu iddia etmektedir. İkinci grup ise büyük günah işleyenleri kâfir saymayıp günahkâr mümin kabul edenlerdir.

Mürcie'nin Görüşleri

Mürcie'ye göre iman; Allah'ı, peygamberi Hz. Muhammed'i ve O'nun getirdiği her şeyi bilmektir. Amel imandan bir cüz değildir. İmanda artma ve eksilme olmaz. İman ve İslam aynı şeydir. Hz. Ali ve Hz. Osman hakkında herhangi bir hüküm vermek caiz değildir.

DERS ADI	Kelama Giriş
ÜNİTE ADI	Mutezile Mezhebi ve Kelam Sistemi
ÜNİTE NO	5
YAZAR	Prof. Dr. İLYAS ÇELEBİ

İslam mezhepleri tarihinde ana ekollerden biri kabul edilen Mutezile, değişik aşamalardan geçerek bilinen şekline ulaşmıştır. Bu aşamaların ilkinin Kaderiyye temsil etmekte olup bu dönemde Allah'ın sıfatları, teşbih, cüzî irade, büyük günah işleyenlerin konumu gibi tartışmalı konularda Kur'an ve sünnetten deliller getirmenin yanında geleneksel bir akıl yürütme metodu kullanılmıştır. Bu dönemde "naklî bilgiden hareket etme" ve "şahit ile gaip arasında benzerliği savunma" iki temel yöntem olarak görülmektedir.

Mutezile kelamının ikinci devresi felsefi olmayan Mutezile döneminden oluşup; Vasıl b. Atâ (ö. 131/748) ile başlayıp Me'mun devrine (198/813) kadar geçen süreyi kapsar. Bu dönemde de Mutezile, geleneksel kıyas metodunu kullanmıştır.

Mutezile kelâmının üçüncü devresi ise felsefe ile bütünleşmiş Mutezile dönemi olup Memun'un felsefi kitapları tercüme ettirmesiyle başlar. Mutezile bu dönemde felsefeden sadece tabiata ilişkin bazı temel kavramları ve metafiziğe ilişkin bazı teorik düşünceleri değil, başta Aristo'nun kıyas metodu olmak üzere mantık ilminin birçok esas ve ilkesini de almıştır.

Mu'tezile adının ilk olarak kimler tarafından, ne zaman ve kimler için kullanıldığı konusunda ileri sürülen görüşleri üç grupta toplamak mümkündür:

Birinci görüşe göre Mutezile adı ilk olarak Hz. Ali ile Muaviye arasında cereyan eden olaylarda tarafsız kalan kişilere verilmiştir. Bazı tarihçilere göre Hz. Ali halife olunca Sa'd b. Ebî Vakkas, Abdullah b. Ömer, Muhammed b. Mesleme, Üsâme b. Zeyd, Suhayb b. Sinan ve Zeyd b. Sabit gibi sahabiler ona açıkça karşı çıkmadıkları gibi yanında da yer almamışlar, tarafsız kalmayı tercih etmişlerdir. Nitekim Kays b. Sa'd Hz. Ali'ye yazdığı mektupta "Benim tarafımda Mutezili kişiler (tarafsız kalmayı benimseyenler) var, insanların işi düzeltilsin diye kendilerini oldukları durumda bırakmamı istiyorlar." demiştir.

İkinci görüşe göre Hz. Hasan'ın hilafeti Muaviye'ye devredip ona biat etmesi üzerine her ikisinden, hatta bütün insanlardan uzaklaşarak evlerine ve mescitlere kapanan zahitlere bu ad verilmiştir.

Üçüncü görüşe göre bu ad bizzat Mutezililer'in kendi tercihleridir. Kadı Abdülcebbar ve İbnü'l-Murtaza bu adı tercih edişlerinde Ashab-ı Kehf'in ve Hz. İbrahim'in putlara tapan kavimlerinden ve taptıkları putlardan uzak olduklarını bildiren ayetlere (el-Kehf, 18/16; Meryem, 19/48) göndermede bulunurlar. Söz konusu ayetlerde itizal fiili olumlu bağlamda ve iyi insanların davranışlarını ifade sadedinde kullanılmıştır.

Mutezile'nin kendileri için kullandıkları en Ebül-Kasım el-Belhî Mutezile'nin bu adı alışı büyük günah işleyen isimlendirilmesi meselesiyle ilişkilendirir. Bu konuda ihtilaf çıktığında Hariciler onu kâfir, mürciiler de mümin saymışlardı. Her iki gruptan ayrılan bazı kişiler ise ikisi arasında bir anlama gelen fasıkta karar kıldılar. Böylece onlara mutezile adı verildi.

Dördüncü görüşe göre ise Mutezile adı onlara dışarıdan verilen bir lakaptır. Bu hususta çeşitli iddialar söz konusu olup bunların başında Vasıl b. Ata, Amr b. Ubeyd veya Âmir b. Abdillâh'ın Hariciler ve Murci'e'nin görüşlerine karşı çıkıp büyük günah işleyen kâfir veya mümin olmayıp ikisi arasında bir yerde (el-menzile Hasımları onlar için Kaderiyye, Cehmiyye Muattıla, Vaîdiyye, gibi isimleri kullanırlar beyne'l-menzileteyn) bulunduğunu söyleyerek Hasan'ın ders halkasından uzaklaşmaları üzerine bu adın kendilerine verildiği görüşü gelmektedir.

Mutezile adının verilisinde bir ayrılmanın söz konusu olduğunu ancak bunun Hasan'dan değil, Katade'den ayrılış olduğunu kaydeden eş-Şerif el-Murtaza şöyle demektedir: Hasan'ın ölümü üzerine, onun taraftar ve öğrencilerine Katade ve Amr b. Ubeyd beraberce riyaset etmekteydiler. Aralarında anlaşmazlık çıkınca Amr Katade'yi terk ederek ondan uzaklaştı (itizal etti) ve Hasan'ın taraftarlarından kendine yeni bir cemaat edindi. Amr'ın durumunu merak eden Katade'nin "Ayrılan (Mutezile) ne yaptı?" diye sorması üzerine Amr'a tabi olanlar bu isimle isimlendirilmeye başlandı (el-Emâlî, I, 168). Taşköprizade ise doğuşdan kör olan Katade'nin Basra mescidine geldiğinde Hasan'ın halkası zannederek

Amr'ın ders yaptığı yere yöneldiğini, bunların Hasan ve öğrencileri olmadığını anlayınca “Bunlar, ayrılanlar (Mutezile)” diyerek yanlarından uzaklaştığını ve bu andan itibaren onlara “Mutezile” adının verildiğini kaydetmektedir (Miftahü's-seade, II, 32).

Mutezile öncesinde genellikle naslara başvurulur ve onların zahirî ile amel edilirdi. Nasları tevil etmek ve akli yoruma tabi tutmak ise hoş karşılanmazdı. Bağdat, Şam, Mısır ve İran gibi bölgeler fethedilip İslam alimleri farklı din ve kültürlerle karşı karşıya gelince, arada köprüler kurup yeni Müslüman olan insanlara İslam'ı makul bir şekilde anlatmak için aklın kullanılmasına, nasların akli yorumlara tabi tutulmasına ihtiyaç duyuldu. Böylece ortaya akıl+nakil birlikteliği diyebileceğimiz bir yöntem çıktı. İlk zamanlar haberî sıfatların tevili ile sınırlı tutulan bu yöntem, zamanla genişletilerek itikadi alanın hemen her konusunda kullanılır oldu. Kur'an-ı Kerim'in mahlûk olup olmadığı ve Allah Teala'nın görülüp görülemeyeceği tartışmaları bu yöntemin kullanımı sonucu ortaya çıkmıştır.

İslam düşüncesinde görüşlerini sistematik bir şekilde ortaya koyan ilk kelam mezhebi Mutezile'dir. Ehl-i Sünnet kelimcilerinin iman esaslarını ilâhiyyât, nübüvât ve semiyât olmak üzere üçe veya Âmentü'de olduğu gibi altı esasa ayırmasına benzer şekilde Mutezili âlimler de inanç sistemlerini tevhîd, adl, va'd ve va'îd, el-menzile beyne'l-menzileteyn, emir bi'l-ma'rûf ve nehiy ani'l-münker olmak üzere beş esas olarak kurgulamışlardır. Onlara göre bu beş esas müslüman olmak için değil, mutezili olmak için kabulü zorunlu olan hususlardır.

DERS ADI	Kelama Giriş
ÜNİTE ADI	Selefi Düşünce ve Ehl-i Sünnet Kelamının Teşekkül Süreci
ÜNİTE NO	6
YAZAR	Prof. Dr. RAMAZAN ALTINTAŞ

UZUN ÖZET

SELEFİ DÜŞÜNCE VE EHL-İ SÜNNET KELAMININ TEŞEKKÜL SÜRECİ

Hz. Peygamber'in vefatıyla birlikte baş gösteren ihtilaflar, kısa süre içerisinde Kelami düşüncenin değişik renklerini ve metotlarını dile getiren grupların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. İhtilafların ortaya çıktığı ilk dönemden itibaren iki önemli düşünce biçimi gelişmiştir. Bunlardan ilki, Peygamber tarafından söylenenlerle yetinip, bunları hiçbir akli yorum ve değerlendirmeye tabi tutmadan literal anlamıyla anlaşılması gerektiğini söyleyen Selefiliktir. Diğeri ise, Peygamber tarafından tebliğ edilen mesajın, zamana, zemine ve toplumun şartlarına göre saf akılla yorumlanması gerektiğini söyleyen Mutezili akımıdır.

SELEFİYYE

"Geçmiş insanlar, soy, fazilet ve ilim bağlamında önce gelip geçenler" demektir. İlk üç asırda yaşayan ve kendilerine özgü yöntemleri olan zihniyetin genel adıdır. "Sahabe ve tâbiîn mezhebinde bulunan fakih ve muhaddislerin yolu" şeklinde tanımlanan Selefiyye, "Ehl-i Sünnet-i Hâssa" olarak da anılır. Bu ekolün mensupları kendilerini "ehlü's-sünne, ehlü'l-eser, ehlü'l-hadîs ve's-sünne, ehlü'l-hak" ve "ashâbü'l-hadîs" gibi terkiplerle anarlar.

"ehlü's-sünne" sünnet taraftarlığı; sahabe, tabiîn ve tabiîni takip eden büyük imamların yolunu izlemedir. "ehlü'l-eser" geçmişin izine tabi olma ve yeni şeylerden kaçınma, esere dayanarak hüküm verme manasına gelir. 'eser'e tabi olma, "yürünmüş yolda yürümek" ve "değişmeyen"i esas almaktır.

"ehlü'l-hadîs" İtikadi konularda Peygamber'imizin sünnetine tabi olan, sahabe ve tabiînin eserlerini koruyan, akıl, görüş ve reye başvurmeyen bir görüştür.

"ehlü'l-hak" Allah katında gerçek olan şeylere, kesinlik ifade etme delil ve hükümlere bağlanmadır.

"ashâbü'l-hadîs", İslam'ı, Hz. Peygamber'den nakil yoluyla doğrudan alanlar, şeriatı nakletmeyi üzerlerine vazife bilenler, Peygamber'in ilmini taşıyıp dinini rivayet edenler, böylelikle onunla ümmeti arasındaki münasebeti sağlayanlardır.

Ahmed b. Hanbel, selef ekolünün sembol ismidir. Kendisinden sonraki Ehl-i hadîs literatürü için model olacak şekilde selef düşüncesinin temellerini ortaya koymuştur. Özellikle er-Red ale'z-Zenâdika adlı eserinde, rüyetullah'ı inkâr edenlere karşı onu ispat etmeyi tercih eder, müteşabih ayetlerin tevili hususunda 'bilâkeyf' nazariyesini benimser ve itikadî konularda tartışma yapılamayacağını dile getirir.

SELEFİYYENİN MÜTEŞÂBİH NASLARI ANLAMA YÖNTEMİ

İmam Gazali, "İlcâmu'l-avâm an ilmi'l- Kelâm" adlı eserinde Selef akidesi için yedi önemli ilke tespit etmiştir. Bunlar; "Takdis", "Tasdik", "Aczini itiraf etmek", "Sükut", "İmsak", "Keff", "Marife ehlini teslim"dir.

Takdis: Yüce Allah'ı celal ve azametine layık olmayan her şeyden tenzih etmek, layık olmadığı şeylerden münezzehe olduğuna inanmaktır.

Tasdik: Naslarda geçen "el, parmak, yüz..." gibi isim ve sıfatların, Yüce Allah'ın şan ve büyüklüğüne yakışan bir manada kullanılmış olduğunu şüpheye düşmeksizin kabul etmek, Allah kendisini nasıl tavsif etmişse öylece iman etmektir.

Aczini İtiraf Etmek: Naslarda geçen müteşabih kelimelerin manalarına ve bu manaların hakikatine aklı ermeyen, tefsir ve tevlini yapamayan kimselerin aczini itiraf etmesi gerekir.

SükûtMüteşabihatın manasını sormamak, onlara dalmamak ve hatta bu konuda soru sormayı da

yasaklamaktır. Nitekim Hz. Peygamber, kaderle ilgilenmeyi ashabına yasaklamıştır.

İmsak: Müteşabih naslar üzerinde değişiklik yapmamak, bu ifadeleri azaltıp çoğaltmamak, birlikte kullanıldığı kelimelerden ayrı olarak zikretmemek, söz konusu nasları tevil ve tefsir etmekten çekinmektir.

Keff: Müteşabihat ile kalben (zihnen) meşgul olmamak ve onlar üzerinde düşünmemektir.

Marifet Ehlini Teslim: Peygamberlerin, büyük din âlimlerinin, sıddık ve velilerin zor görülen bazı hususları bildiğini kabul etmek gerekir.

Tarihsel süreçte icmal ve tafsil itibarıyla selefiyye iki kısımda incelenmiştir. Bunlar mütekaddimin selefiyye ve müteahhirin selefiyye'dir. Mütekaddimin selefiyye icmal ile yetinir, ayet ve hadislerin dışına çıkmaz. Müteahhirin selefiyye ise, ilk selefilere nispetle ilahî sıfatlar ve müteşabih naslar hakkında tafsil cihetine önem vermekle bilinir. Müteahhirin-i selefiyye İbn Teymiyye ile başlar; İbn Kayyim el-Cevziyye İbnu'l- Vezir ve Şevkânî ile devam eder.

EHL-İ SÜNNET KELAMININ TEŞEKKÜL SÜRECİ

Hicri II. yüzyılla birlikte içeriden ve dışarıdan İslam'ı sarsmak isteyen cereyanlar artmaya başlayınca onların görüşlerini çürütmede selef metodu yeterli olmamıştır. Zat-sıfat, kaza- kader gibi problemleri yorumlamada akli metoda başvurma doğrudan Kur'an'ın teşbihî diliyle ilgilidir. Nitekim müteşabih ayetler harfi bir yaklaşımla yorumlandığı zaman, Allah'ı sonradan yaratılan objelere benzetme riski taşıyabileceği endişesiyle zorunlu olarak akli teville gitme, yerine göre hem naklî ve hem de akli yöntemi kullanma ihtiyacı duyulmuştur.

Diğer yandan Müslümanların, fetihler sonucu farklı din, kültür ve medeniyetlerle karşılaşmaları da kelim metodunu zaruri kılmıştır. Bir yanda fethedilen topraklarda farklı inanç mensuplarıyla birlikte yaşama, diğer taraftan yeni Müslümanların eski inançlarından getirdikleri görüşler, karşılıklı etkileşimin doğmasının yolunu açtı.

Batı ve Hint düşüncesi ve felsefesine ait metafizik ve teoloji ile ilgili bazı eserleri tercüme etme faaliyeti, kelim yapmada büyük rol oynadı. Tercüme hareketinin etkisiyle özellikle Mutezile kelamcılarında akılcı yaklaşım güç kazandı.

EHL-İ SÜNNET KELAMININ İLK ÖNCÜLERİ VE GÖRÜŞLERİ

İbn Küllâb ve Görüşleri (Abdullah b. Küllâb)

Abdullah b. Küllâb'ın Mutezile'nin görüşlerinin egemen olduğu Abbasiler döneminde yaşadığı anlaşılmaktadır. Sünni anlayışa muhalif olan görüşlere karşı mücadele veren bir düşündürüdür. Üç eserinden birisinin adı Kitabu's-sıfât, diğeri Kitabu halkı'l-e'âl, sonuncusu da Kitabu'r-Red ale'l-Mu'tezile'dir.

İbn Küllâb Selefiyye ile Mu'tezile arasında orta bir yol tutmuş, Allah'ın sıfatlarını kabul etmekle Selefiyye'ye, Allah'ın fiillerini tevil etmek suretiyle de Mutezile'ye yaklaşmıştır. Allah'ın sıfatlarını ezeli ve ebedî, zat ile kaim, zatın ne aynı ne de gayrı olarak nitelemiş ve bu sıfatların gelip geçici arazlar gibi olmadığını, sıfatların birbiri yerine kaim olamayacağını ifade etmiştir. İbn Küllâb, Allah'ın kelim sıfatının ezelde emir, nehiy ve haber olarak nitelenemeyeceğini, kelamın bir mana olduğunu ve Allah'la kaim ezeli bir nitelik olarak kabul edilmesi gerektiğini ama insanların tilavetinin yaratılmış olduğunu savunmuştur. Allah'ın ahirette görüleceğini akıl ilkelerine dayandırmıştır. "muvâfât" diye bir görüşün ortaya çıkmasına öncülük etmiştir. İbn Küllâb kulun fiilinde esas olanın kendi kesbi olduğunu, ama her şeyi yaratanın Allah olduğu görüşünü savunmakla İmam Mâtürîdî'nin habercisi olmuştur. Büyük günah işleyen kimsenin mümin, mukallidin imanının da geçerli olduğunu iddia eden müellif, bu görüşleriyle Mutezile'ye karşı çıkmıştır.

Muhâsibî ve Görüşleri (Ebu Abdillah el-Haris b. Esed el-Muhâsibî el-Basrî)

Muhâsibî, Şafii usulüne bağlı bir fakih ve muhaddis olduğu kadar Mutezile'ye reddiye yazmış bir kelamcıdır. O nefsinin çokça sorgulamasından dolayı Muhâsibî lakabıyla anılmıştır.

Risâletü'l- müsterşidîn, Maiyyetü'l-akl ve fehmü'l-Kur'an, en- Nesâyih ve er-Riâyetü li hukukillâh isimli matbu eserleri vardır.

Onun metodolojisi üç esasa dayanmaktadır: Dinin temel referansları, marifet ve akıldır. Onun kelim anlayışını "gönül kelim" olarak isimlendirmek mümkündür. O, bir bilgi vasıtası olan akli, gariza ve tecrübi akıl olmak üzere iki kısma ayırır. Birincisi bütün insanlarda müşterek, diğeri ise fiil hâlinde olup

gelişmeye açıktır. Bilinenden hareketle bilinmeyenin bilgisine ulaşmak Muhâsibî'nin bilgi kuramının temelini oluşturur. O, kalble irtibatlı bir akıl anlayışına sahiptir. Hakikate ulaşmanın yolunu Allah'a inanmak ve düşünmek olarak açıklar. Allah'ın ahirette mutlak surette görüleceğini ve bunun böyle olduğunu net bir şekilde belirten naslar olduğunu söylemektedir.

Kalânîsî ve Görüşleri (Ebu'l-Abbas Ahmed b. Abdurrahman b. Halid el-Kalânîsî)

Allah'ın sıfatlarının zatiyla kaim ve ezeli olduğunu kabul eden bir âlimdir. Sünni kelimelerin oluşmasında etkin olmuştur.

İrşâdü'l- Mübtedi ve Tezkiretu'l-Müntehi, el-Kifâyetu'l-Kübrâ gibi eserleri olduğu bilinmektedir.

Aklı, naklin önüne alıp dinî konularda akli kullanmanın gerekli olduğu görüşünü telkin ettiği söylenir. Selef ile Mutezile arasında yer alan Kalânîsî, Eş'ari'ye öncülük etmiştir.

Kalânîsî Allah'ın sıfatlarını sıfat-ı haberiyye ve akliyye tarzında tasnif edip, ilk defa ispat edenlerden sayılmaktadır. Onun sıfat anlayışına göre, Allah'ın sıfatları ezeli olup, varlıkları ise daimidir. Kalânîsî, haberi sıfatlar arasında yer alan, Kur'an ve sünnette geçen "yedeyn"i bir tek sıfat olarak görmekte ve bu sıfatı, kudret ve yaratma olarak tevil etmektedir. Allah'ın arşa istivasını, dokunma ve bitişme olmaksızın kabul etmektedir. Allah'ın, Zat'ıyla arşın üzerinde olup, bununla birlikte cismi olmadığı görüşünü ileri sürmektedir. Kalânîsî'ye göre Kur'an mahlûk değildir. Allah'ın kelamı olan Kur'an ezelde; emir, nehiy ve haberle tavsif edilemez. Allah'ın ahirette müminler tarafından görüleceğine inanır.

"Eğer iman, gizli ve açık taat ise artar ve eksilir." görüşünü savunmaktadır. Çocukların imanı konusuna da değinen Kalânîsî, "Akli açıdan akıl gibi bilgi yetisine sahip olan insanlara akli bilgi gerekmektedir." görüşüyle açıklar. Kalânîsî, müteşabihin tevilini ancak Allah'ın bileceğini söylemektedir

Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat okulunun ilk öncülerinden olan İbn Küllâb, Muhâsibî ve Kalânîsî, kendi çağlarında Müslüman toplumun gündemine giren birçok kelami probleme değinmişlerdir. kendilerinden sonra gelecek olan Ehl-i Sünnet'in Mâtürîdiyye ve Eş'ariyye Kelam okullarının kuruluşuna kaynaklık etmişlerdir. Bugün Fıkıhta Hanbelî olanların çoğu, selefidir. Fıkıhta Hanefî olanlar umumiyetle Mâtürîdî, Şafii olanlar da umumiyetle Eş'arîdir.

DERS ADI	Kelama Giriş
ÜNİTE ADI	Matüridi Mezhebi ve Kelam Sistemi
ÜNİTE NO	7
YAZAR	Prof. Dr. İLYAS ÇELEBİ

UZUN ÖZET

Ebu Mansur el-Matüridi'nin doğup büyüdüğü yerin adı olan Matürid (Semerkant'ın bir köyü) kelimesinin sonuna nisbet yâ'sının ve çoğul eki olan yuvarlak tâ'nin eklenmesi ile elde edilmiş bir isim olan Matüridiyye, Ebu Mansur el-Matüridi'ye bağlı olanlar veya onun görüşleri etrafında oluşan kelam mektebi anlamına gelir.

İmam-ı Azam Ebu Hanife'nin, İmam Matüridi'nin üçüncü kuşaktan hocası olması ve Ebû Hanife'nin görüşleri ile İmam Matüridi'nin görüşleri arasındaki yakınlık dolayısıyla tarihte ve günümüzde bazı bölgelerde Matüridiyye yerine Hanefiyye, Hanefî-Matüridi ifadeleri de kullanılmaktadır. Ayrıca Matüridi mezhebi için özel anlamda Ehl-i Sünnet ve'l-cemaat; İmam Matüridi için de Reisü Ehlî's-sünne unvanı kullanılmıştır.

Hayatı hakkında fazla bilgiye rastlanmayan İmam Matüridi'nin doğum tarihi konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmektedir. Bu görüşlerden birine göre 248/862 yılı civarında vefat eden Muhammed b. Mukatil er-Râzî'ye talebelik yapmış olması dolayısıyla, ona talebelik edebileceği asgari yaş sınırının on civarında olduğu düşünülerek 238/852 civarında doğmuş olabileceğidir. Vefat tarihi olan 333/944'ten hareketle, yüz yıl civarında yaşadığı düşünülerek 233/844'te doğmuş olabileceği de ileri sürülmektedir.

İmam Matüridi, Samanoğulları'nın Maverâünnehir'de hâkim oldukları devirde yaşamış olup hocaları Ebu Nasr el-İyâzî, Nusayr b. Yahya el-Belhî, Ebu Bekr Ahmed b. İshak el-Cürcânî, Muhammed b. Mukatil er-Râzî, Ebu Süleyman b. Musa el-Cürcânî, İmam Ebu Yusuf ve İmam Muhammed kanalıyla İmam-ı A'zam'a ulaşmaktadır. Öğrencileri olarak ise Ebu'l-Kasım İshak b. Muhammed b. İsmail el-Hakîm es-Semerkandî (ö. 340 / 951), Ebu'l-Hasan Ali Saîd er-Rüstüfağnî (ö. 345 / 956), Ebu Nasr Ahmed b. Abbas el-İyâzî, Ebu Muhammed Abdülkerim b. Musa el-Pezdevî (ö. 390/1000) görülmektedir.

İmam Matüridi, Maverâünnehir'e kadar gelen Mutezile'den başka, Dehriye, Seneviyye ve Karâmita'ya karşı mücadeleler vermiştir. Matüridi pek çok eser telif etmiştir. Ancak bunlardan çoğu kaybolmuş, günümüze kadar ancak iki tanesi gelebilmiştir: Bunlardan biri Tevilâtü'l-Kurân, diğeri ise Kitâbü't-Tevhid'dir.

Matüridi'ye göre dinin öğrenilmesinde "başvurulacak vasıtalar iki olup biri nakil, diğeri de akıl'dır." 'Nakil'in başında Kur'ân gelmektedir. Kur'ân'dan dinin bilinmesi konusunda Matüridi'nin Selefiyye'den, Mutezile'den ve filozoflardan ayrılan bir metodu vardır. Matüridi, Kur'ân'ın tefsiri ile ilgili olarak bizlere bıraktığı Te'vilâtü'l-Kurân adlı tefsir kitabında ilk defa dirayet metodunu kullanmıştır. O'na göre tefsir Allah'ın kelamından murad edilen şey hakkında kesinlikle hüküm vermektir. Tevil ise kelimenin (lafzın) ihtimallerinden birini tercih etmektir. Burada Allah'ı şahit gösterme ve kendi görüşlerini Allah'ın muradı gibi sanmaya yer yoktur.

İmam Matüridi'ye göre nesne ve olayların gerçekliğine vakıf olmak ve inanç esaslarını (akaid) tespit edip temellendirmek ve savunmak için ana kaynaklar akıl yürütme, duyuların idraki ve doğru haberdan oluşmaktadır. Akıl sağlıklı düşündüğü ve akıl ilkeleri ile çelişmediği zaman bilgi vasıtası özelliğini taşır.

Düzenli ve sistematik düşünemeyen akıl ise çelişkilerden kurtulamayacağı için gerçeği ve doğruyu gösteremez. İmam Matüridi akli duyu ve haber yoluyla elde edilen bilgilerin anlaşılması, yorumlanması ve değerlendirilmesi için zorunlu bir araç kabul eder. Akıl gerçekleri anlamadaki rolü, gözün renkleri ve kulağın sesleri ayırmadaki rolü gibidir.

Görme, işitme, tatma, koklama ve dokunmadan oluşan beş duyuya gelince, bunların da arızalı olması algılanan cismin çok küçük olması veya çok uzakta bulunması gibi idraki engelleyen durumlardan salim olmaları esastır. Herhangi bir arızası bulunmayan duyuların verdikleri bilgiler kesinlik ifade ederler. İmam Matüridi bilgi sisteminde duyuların algısını sık sık vurgular.

Doğru haber anlamına gelen haber-i sâdık'a gelince o da haber-i resul ve haber-i mütevatir olarak ikiye ayrılır. Peygamberlerin getirdikleri doğru haberlerden oluşan haber-i resul, Kur'ân ve sünnetten oluşur.

Kur'ân, i'cazı ve bütün müslümanların ittifakı ile Allah kelâmı olduğu sabit olan bir kitaptır. Onda yer alan konular kesin olarak inanılması gereken hususlardır.

Kelâm sistemi, Ehl-i Sünnet tarafından Amentü şeklinde kompoze edilmiştir. Allah'a, meleklerle, ilahi kitaplara, peygamberlere, ahirete ve kadere imandan oluşan altı iman esasını dile getiren Amentü, bazı kelam kitaplarında ulûhiyet, nübüvvet ve ahiret şeklinde üç esas (usûl-i selâse) olarak özetlenmiştir.

Bu altı esastan bilhassa kader konusu mezhepler arasında tartışma konusu olmuştur. Bu bağlamda Allah'ın kudreti ile insanın kudreti arasındaki ilişki, İslam düşünürleri arasında farklı yorumlara sebep olmuştur.

Bazıları fiillerin, insan iradesine bağlı olmayıp Allah tarafından, önceden tespit edildiğini ileri sürmüştür.

Onlara göre her şey Allah'ın emrine bağlı olup insanın iradesi ile değiştirilemez. Daha açık bir ifadeyle

insanların eylemleri doğrudan doğruya Allah'a aittir. Böyle düşünenlere Cebriye adı verilmiştir. Bu mezhep karşısında yer alan ve karşı görüşleri savunan fırka ise Kaderiyye'dir. Bunlara göre insanın eylemleri Allah'ın iradesinden bağımsız (kendi eylemi) olarak meydana gelir.

Matüridi mezhebi, insanı iradesiz gören Cebriye ile onun eylemlerinde Allah'ın hiçbir etkisini kabul

etmeyen Mutezile arasında bir yol izler, kulun fiilinin oluşması için kesb ve halk süreçlerini gerekli görür.

Kesb, insanın fiil hakkındaki istek ve iradesini; halk ise bu istek ve iradeye paralel olarak eylemlerin

yaratılması ifade eder. Allah'ın fiiline halk, kulun tercihine "kesb" denilir.

DERS ADI	Kelama Giriş
ÜNİTE ADI	Eş'arilik
ÜNİTE NO	8
YAZAR	Prof. Dr. SİNAN ÖGE

UZUN ÖZET

Eşarilik

İslam dünyasında değişik sebeplerle vuku bulan fikrî ve itikadi hareketler sonucunda ortaya çıkan mezhep ve problemlere karşı kelam metodunu kullanan Ehli Sünnet mezhebi Eşari ve Maturidi öncülüğünde temsil edilmiştir.

Hz. Peygamber'den sonra İslam coğrafyasında dâhilî ve haricî nedenlerle pek çok yeni problem ve düşünce akımı ortaya çıkmıştı. Özellikle Mutezile ekolüyle beraber İslam düşüncesi yeni bir açılım kazanmış, usul ve konu açısından geleneksel çizgiden farklılaşmalar olmuştu. Gerek yeni meselelerin çözümü, gerekse ortaya çıkan farklı mezhep ve fırkalarla inanç ve fikir düzeyinde mücadele noktasında geleneksel çizgi de kendini geliştirmiş ve Ehli Sünnet ekolü sistemli bir mezhep olarak tarihteki yerini almıştı. Maturidilikle birlikte Ehli Sünnet'in iki önemli temsilci kanadından bir diğeri Ebü'l-Hasan el-Eşari'ye nispetle Eşariliktir.

Ebü'l-Hasan el-Eşari ve Eşari Mezhebinin Doğuşu

Mutezile'den ayrılarak Ehli sünnet ekolünün önemli bir öncüsü olarak ün kazanan Eş'arî, yazdığı eserler ve yetiştirdiği talebelerle başta Mutezile olmak üzere diğer mezheplere karşı fikrî ve itikadi bir mücadele sürdürmüştür. İmam Eşari'nin Mutezile'den ayrılma sebebine dair kaynaklarda meşhur olan iki gerekçe bulunmaktadır. Bunlardan biri, rüyasında Hz. Peygamber'i görmesi ve ondan uyarı almasıdır. Bundan daha meşhur olan diğer gerekçe ise üç kardeş (ihve-i selâse) meselesi diye bilinen ve kendisiyle hocası Cübbâî arasında geçen tartışma ve bu tartışmada Mutezile düşüncesinin cevaplarının onu tatmin etmemesidir.

Eşari için Mutezile'den ayrıldıktan sonra iki durum söz konusudur: Biri İbn Küllab'ın tesirinde olduğu kelamcı yönü, diğeri ise İbn Hanbel'in takipçisi olarak selefi yönü. Bazıları onun Basra'dan ayrılıp Bağdat'a geçince selefi olduğunu, sonra kelamcı yönünün ağır bastığını savunurken kimisi de aksini savunur.

Ebü'l-Hasan el-Eşari'nin Mutezile'den ayrılması ve Ehli Sünnet çizgisinde itikadi bir sistem geliştirme çabaları önemli yankı uyandırmıştır. Önce Basra, daha sonra da Bağdat'da bir merkez hâline gelerek hem eserleri hem de yetiştirdiği öğrencileriyle fikirlerini yaymıştır.

Eşari'nin metodu

Ebü'l-Hasan el-Eşari Mutezile'den ayrıldıktan sonra yazdığı düşünülen el-İbâne isimli eserinin başlarında önceden müntesibi olduğu Mutezile'ye yönelik bazı metodik eleştiriler yöneltir ve devamında kendisinin görüş ve metoduna yönelik açıklamalarda bulunur. Onun bu izahlarından yeni çizgisindeki temel yaklaşımları tespit etmek mümkündür.

Diğer fırkalardan farklı olarak kendi metodunu ise şöyle tanımlar: Allah'ın kitabı, Hz. Peygamber'in sünneti, sahabe, tâbiün ve ehli hadisten rivayet edilenlere bağlılık. İmam Eşari, Ahmed b. Hanbel'i ismen zikrederek onun söylemlerine bağlı olduğunu, ona muhalif olanlardan da uzak olduğunu özellikle belirtir.

İmam Eşari'nin gerek bu sözlerine gerekse kelam konularındaki fikirlerine baktığımızda onun usuldeki eleştiri ve farklılaşmasının akıl-nas ilişkisi merkezinde şekillendiğini ve yoğunlaştığını söyleyebiliriz.

Eşari için Mutezile'den ayrıldıktan sonra iki durum söz konusudur: Biri İbn Küllab'ın tesirinde olduğu kelamcı yönü, diğeri ise İbn Hanbel'in takipçisi olarak selefi yönü. Bazıları onun Basra'dan ayrılıp Bağdat'a geçince selefi olduğunu, sonra kelamcı yönünün ağır bastığını savunurken kimisi de aksini savunur.

Eşari'nin Eserleri

Eşari'nin hem Mutezile'ye mensup olduğu dönem hem de daha sonraki yıllarına ait pek çok eserinin bulunduğu rivayet edilmektedir. Ancak bugün eserlerinden sadece şunlar elimizde bulunmaktadır:

Mâkâlâtü'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfu'l-Musallîn, el-İbâne 'an Usûli'd-Diyâne, el-Luma' fi'r-Reddi 'alâ Ehli'z-Zeyğî ve'l-Bida', Risâle fi İstihsâni'l-Havz fi İlmi'l-Kelâm, Risâle ilâ Ehli's-Seğr, Risâle fi'l-İmân.

Eşari Sonrası Eşarilik

İmam Gazali'ye kadar geçen süreç bir takım gelişmeleri içermekle birlikte ortak bir yapı olarak ele alınır. Ancak Gazali ile birlikte özellikle Mantık ilminin eklenmesi ve diğer bazı metodolojik ve söyleme ait gelişmeler nedeniyle Eşarilik yeni bir ivme kazanmıştır. Bu nedenle Gazali öncesine Mütakaddimûn, Gazali ve sonrası sürece ise Mütahhirûn dönemi denir. Fahreddin Razi ile birlikte ise Felsefî Kelam süreci başlamıştır.

Mütakaddimûn döneminin dikkat çeken önemli özelliklerinden biri felsefi konu ve prensiplere fazla yer verilmemesidir. Mütakaddimûn döneminde dikkat çeken diğer bir önemli husus, Bakıllânî'nin Eşari kelam istemine yerleştirdiği in'ikâs-ı edille prensibinin kabulüdür.

Mütakaddimûn döneminde damgasını vuran ve bu dönemde Ehli Sünnet kelamının şekillenmesi ve gelişmesinde rol oynayan Eşari kelimacılar bazıları şunlardır: Kâdî Ebu Bekr el-Bâkılânî, İbn Fûrek, Abdulkâhir el-Bağdâdî, İmâmu'l-Harameyn el-Cüveynî. Bâkılânî, İbn Fûrek, Abdulkâhir el-Bağdâdî, Cüveynî gibi önemli âlimler Eşari'den sonra Eşariliğin önemli temsilcileri olarak Ehli Sünnet itikadına hizmet etmişlerdir.

Eşarilikle Maturidilik Arasındaki Farklar

Birer Ehli Sünnet ekolü olarak Eşariliğin ve Maturidiliğin temel farklılığı diğer itikadi mezheplere karşı olmakla beraber, çok asli meselelerde olmamak üzere bazı konularda kendi aralarında da ihtilaf etmişlerdir. Ehli Sünnet ekolünün iki kanadı olan Maturidilik ve Eşarilik ilahiyat, nübüvvet ve ahiret bahislerde büyük oranda ortak bir üslup ve söyleme sahiptirler. Ehli Sünnet inancını tesis ve yayma amacını taşımış, diğer fırkaların görüşlerini tenkit ederek Ehli Sünnet itikadını muhafaza hizmeti sürdürmüşlerdir. Ancak her iki ekol arasında tarihî seyir içerisinde bazı farklılıklar tezahür etmiştir. Bu farklılıklar asli konularda olmayıp büyük oranda fer'î meselelerdedir. Söz konusu farklılıklardan önemli bir kaçısı şu şekildedir: Cüz'î İrade, Hüsun-Kubuh, Marifetullâh, Tekvin, Teklîfu Mâ Lâ Yutâk (Güç yetirilemeyen şeylerden sorumlu tutma), Nübüvvet, Hikmet ve Gayelilik, Ezelde maduma hitap, Kâfirlerin ibadet sorumluluğu, Mürtedin ameli, Tevbe-i Ye's ve Kelâm-ı Nefsî meselelerinde farklı görüşlere sahiptirler.

DERS ADI	Kelama Giriş
ÜNİTE ADI	Müteahhirûn Kelam Dönemi ve Ana Meseleleri
ÜNİTE NO	9
YAZAR	Prof. Dr. CAĞFER KARADAŞ

MÜTEAHHİRÜN KELAM DÖNEMİ VE ANA MESELELERİ

Müteahhirun Kelam Döneminin Ortaya Çıkışı

Müteahhirun dönem kendilerinin selefi olan önceki kelimcilerin yaptıklarının üzerine kurulmuş ancak dönemin gereklerinin zorlamasıyla yeni bir sistem, yöntem ve kavramsal çerçeve ile ortaya çıkmış bir anlayıştır. Öncekileri takip etmeleri anlamıyla müteahhirûn kelimciler, mütekaddimun kelimcilerin halefidirler. Ünitelerde geçen üç temel hususta bu dönem anlayışı Bakılanî ve İsfirayinî gibi önceki âlimlerden ayrılmışlardır. Şu da bir gerçek ki, bu süreç esaslı olarak Eş'ari mezhebi içinde oluşmuş ve devam etmiştir. Matüridiler ve Mu'tezile üzerinde etkisi oldukça sınırlı kalmıştır. Öyleyse mütakaddimun ve müteahhirûn sınıflandırması Eş'ari mezhebi için geçerli olabilecek bir ayırmadır.

Tarihi süreç olarak müteahhirûn dönem, Eş'arî kelimcilerinin Büyük Selçuklular döneminde İbn Sina felsefesinin etkisine girmesiyle başlamış sömürge döneminin etkisiyle oluşan yeni ilm-i kelam hareketine kadar devam etmiştir. İbn Sina'nın ilk etkileri Eş'ariylerden Cüveyni üzerinde görülmekle birlikte, bu etki kelam sisteminin ilahiyat, nübüvât ve ahiret şeklinde ifade edilmesiyle sınırlı kalmıştır. Esaslı etki Cüveynî'nin öğrencisi olan Gazzalî'yle gerçekleşmiştir. O dönemde Batınîlere yönelik eleştiri, aynı şekilde felsefeye de yönelmiş ve dönemin idarecileri tarafından Gazzalî'den bir felsefe eleştirisi istenmiştir. Gazzalî, Makâsîdü'l-felâsife adlı eseriyle önce felsefecilerin ne demek istediklerini anlamaya çalışmış ardından yazdığı Tehâfütü'l-felâsife adlı eseriyle onları eleştirmiş ve hatta bazı noktalarda küfre düşüklerini ifade etmiştir. Ancak felsefeyi eleştiren Gazzalî, aynı zamanda etkilenmeyi de beraberinde getirmiştir. Bu etki Eş'ariler dışında, sınırlı da olsa Matüridîler ve Mu'tezile üzerinde de görülmüştür. Onun felsefeyi eleştirmek için yararlandığı mantık başta olmak üzere daha birçok konu ve kavram kelam ilminin bünyesine katılmıştır.

Felsefenin Kelam Üzerindeki Etkisi

Bu dönemde kelam; sistem, ıstılah/terim, yöntem, amaç ve hedef olarak felsefeden ciddi anlamda etkilenmiştir. Cibril Hadîsi'nde ifadesini bulan Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahirete ve kadere iman şeklindeki itikat sistemi yerine kelam kitaplarında ilahiyat, nübüvât ve semiyat yani Allah'ın varlığı ve sıfatları, peygamberlik ve bağlı konular ile melekler ve ahiret konuları şeklinde üçlü tasnife geçilmiştir. Aduddîdîn el-Îcî ile birlikte bu sistem, ilahiyat ve semiyat şeklinde ikili bir yapıya evrilecektir. Sistemdeki bu değişimin ilham kaynağı ise İbn Sina felsefesidir. Kavramsal düzeyde ise eskiden varlığı ifade için kullanılan kadîm ve hâdis terimlerinin yerini yine felsefeden mülhem vacib ve mümkün gibi yeni terimler almıştır. Bu dönemde yöntem bakımından kelamın kendine özgü yöntemi terk edilerek mantık ağırlıklı bir yönetime geçilmiştir. Bununla birlikte evrenin geçiciliği ve Allah'ın kadimliğini ispat amacıyla bir sapma olmadığı gibi ilahî rızayı kazanma ve kurtuluşa erenler tarafında olma hedefinden de ayrılma söz konusu olmamıştır. Şunu da belirtmek gerekir ki, Allah ve kâinat algısında farklılık olmamakla birlikte konuları sunumda, kullanılan terimlerde, mantığın etkili biçimde kullanmasında yeni bir zihniyete doğru kayma meydana geldiği de bir gerçektir.

Bu döneme damgasını vuran isimler, başta Gazzalî olmak üzere Fahreddîn er-Razî, Tusî, Âmidî, Aduddîdîn el-Îcî, Teftazanî, Cürcanî, Ali Kuşcu, Hocazâde gibi isimlerdir. İsimlere bakılırsa Selçuklulardan Osmanlılara doğru bir seyir takip ettiği görülür. Denilebilir ki, bu dönemin başlamasına sebep olan siyasî aktör Büyük Selçuklulardır. Zaten Gazzalî, yaşadığı dönem ve bölge itibarıyla bir Selçuklu âlimidir. Bu isimler hem medrese hayatında hem de İslam dünyasının zihniyetinin şekillenmesinde esaslı biçimde etkili olmuş âlimlerdir. Günümüzde bu âlimlerin eserleri geleneksel eğitim verilen kurumlarda okutulduğu gibi ilahiyat araştırmalarında da esaslı kaynaklar olarak görülmekte ve kullanılmaktadır.

Müteahhirun Dönemi Kelamına Yöneltilen Eleştiriler

Kelam ilminin felsefenin etki alanına girmesi eleştiriyi de beraberinde getirmiştir. Özellikle geleneksel kelamın yeterli olduğunu düşünen âlimler bu yeni anlayıştan memnun olmamışlardır. Bu anlayışı

kelamın kendi kulvarından çıkıp felsefeleşmesi olarak görmüşlerdir. Onlara göre mutekaddimun döneme damgasını vurmuş olan Bakıllanî gibi âlimlerin kelamı yeterlidir. Fakat her dönem kendi imkân ve şartlarına göre şekillendiğinden bu anlayıştan dönüş de mümkün olmamıştır. Ancak bu döneme yeni zamanlarda farklı eleştiriler de getirilmiştir. Bu eleştirilerin başında bu dönem kelamının aşırı kapalı ve metinlerinin zor anlaşılır olmasıdır. Bu dönem âlimleri sanki bir şey anlatmak için değil de meseleleri nasıl zorlaştırırız gibi bir üslup benimsemişlerdir. Böyle bir yöntem ve üsluba gidilmesinde mantığın esas alınması ve felsefi bahislerin eleştirmek için kelam kitaplarına taşınmasının büyük etkisi olduğu kuvvetle muhtemeldir. Bu zorluğu aşmak için zaman zaman muhtasar adı altında kısa metinler veya tenkih ve tehzib adı altında kapalı ve zor ifadelerden ayıklanmış metinler ortaya konmaya çalışılmıştır. Son dönemde ise yeni ilm-i kelam dönemi âlimleri bu kelami terk etmeyi ve yeni bir kelam zihniyeti, üslubu ve çerçevesi oluşturmayı hedeflemişlerdir. Çünkü kelamın kullandığı felsefeyi ve dilini artık batı dünyası da terk edilmiş ve yepyeni bir felsefe zihniyeti ve dili ortaya çıkmıştır. Bu paralelde kelam ilminin de yenileşmesi zorunlu hale gelmiştir.

Müteahhirun dönem kelam ilmi, Yeni İlm-i Kelam dönemiyle birlikte kapanmıştır. Ancak geleneksel anlayışı sürdüren İran medreselerinde bu anlayışın sürdürüldüğü ve ders kitapların bu anlayış doğrultusunda yazıldığı görülmektedir. Türkiye ve Pakistan gibi bazı İslam ülkelerinde özellikle geleneksel eğitimi sürdüren medreselerde de bu anlayışın hâlâ devam ettiği bir gerçektir. Bu medreseler müteahhirûn dönem âlimlerince yazılmış kelam ve akaid eserlerini günümüzde de hâlâ okutmaktadırlar. Modern usulle eğitim veren İlahiyat fakültelerinde ise dönemin eserleri tarihi düşünce dokusunu anlamak için birinci el kaynak hüviyetini korumaktadır. Bu nedenle döneme ait bulunan her eserin yayınlanması veya üzerinde çalışma yapılması teşvik edilmektedir. İlahiyat çevreleri medreselerde okutulan sınırlı sayıdaki eserleri değil, dönemin tüm eserlerini görerek müteahhirûn kelam ilmi hakkında bütüncül bir yargıya ulaşmak istemektedirler. Bu amaç ve gayret neticesinde başta yukarıda anılan âlimlerin eserleri olmak üzere dönemin birçok eseri gün yüzüne çıkarılmıştır.

DERS ADI	Kelama Giriş
ÜNİTE ADI	Yeni İlm-i Kelam Dönemi ve Temel Problemleri
ÜNİTE NO	10
YAZAR	Prof. Dr. HATİCE KELPETİN ARPAGUŞ

UZUN ÖZET

- İslâm dünyası yaşadığı başarısızlıkların üstesinden gelmek için XIX. yüzyılda başta siyasi ve askerî alanlar olmak üzere birçok alanda yenilik yapmıştır. Bu süreç, onun dinî alanda da kendini gözden geçirip dönemin ihtiyaçlarına cevap verecek bir düşünce sistemi kurmasını da beraberinde getirmiştir. Bu amaçla İslâm dünyasının önemli eğitim ve kültür merkezleri arasında bulunan Osmanlı Türkiye'si, Mısır ve Hint alt kıtasında birçok düşünürün bu amacı gerçekleştirmek üzere zihinsel çaba içine girdikleri görülmektedir.
- Batı düşüncesi Rönesans tecrübesinden sonra astro-fizik alanındaki gelişmelerin de etkisiyle yeni bir döneme girmiştir. Bu dönemin en belirgin özelliği Dünya merkezli Batlamyusçu evren anlayışı yerini, Kopernik tarafından ortaya atılan Güneş Merkezli âlem anlayışına bırakmıştır.
- Koperniğin bu başarısı, kendisinden sonra Kepler ve Galile tarafından daha da geliştirilerek ileri bir safhaya götürülmüştür. Newton'un ortaya attığı "Yer Çekimi Kanunu"yla da bu konudaki gelişmeler daha büyük hız kazanmıştır.
- Evren anlayışının değişmesi astrofizik, felsefe, bilim ve din gibi alanlardaki yenileşmelerin önünü açmıştır. Mesela Francis Bacon kendi dönemine kadar etkinliğini sürdüren tümdengelim yöntemini eleştirerek yerine gözlem ve tecrübe metotlarının kullanılmasının gerekliliğini vurgulamıştır. Yeni düşünce üretkenler arasında Descartes, David Hume, İmanuel Kant gibi isimlerden bahsetmek mümkündür.
- Modern Batı düşüncesinin geçirdiği dönüşüm ve değişim yalnızca bilim ve teknoloji alanlarıyla sınırlı kalmamış, başta din, tanrı ve evren gibi alanlara da etki ederek dinî konularda çok köklü değişimlerin yaşanmasına, yeni düşünce ve ideolojilerin doğmasına zemin hazırlamıştır. Bunlardan İslâm dünyasına en çok tesir edenlerin başında Pozitivizm, Darwinizm ve Materyalizm gelmektedir.
- İslâm dünyasının yenileşme hareketlerine ihtiyaç hissetmesinin temelleri XVI. ve XVII. yüzyıla kadar gitmektedir. Bunda yaşanan askerî başarısızlıklar kadar Batılı güçlerin siyasi ve askerî hâkimiyetleri sonucunda medeniyet modellerini kendi dışlarındaki devletlere dayatmasının da etkisi vardır. İslâm dünyası kendi dışında doğan ve kendini de etkileyen bu süreçten müstağni kalmamıştır. Bu amaçla o, hem İslâm'ın yaşanılan çağa hitap etmesi ve asrın ihtiyaçlarına cevap vermesi, hem de ortaya çıkan tehditlere cevap verebilmek gibi saiklerle yenileşme çabalarına girmiştir.
- Dine karşı felsefî, biyolojik ve psikolojik açıdan meydan okuyan bu düşüncelere karşı İslâmî ilimlerin hemen her biri kendi konularına göre cevaplar üretirken küllî bir disiplin konumundaki kelâm ise yeni bir aşamaya ve döneme girecek şekilde daha temelli bir yaklaşıma girmiştir. Bu çabalar sonucunda kelâm ilmi, bir yandan söz konusu akımların hemen her birine gerekli cevaplar verirken diğer yandan kendi sistemini de gözden geçirerek yeni ilm-i kelâm adı verilen bir sürece girmiştir.
- Fikrî yenileşme İslâm dünyasının sömürgeleşen bölgelerinde daha hızlı bir ivmeyle gündeme gelmiştir.
- Yenileşmenin ilk ortaya çıktığı bölgelerden birisi Hint alt kıtasıdır. Buradaki önemli temsilciler arasında Seyyid Ahmed Han, Şiblî Nu'manî, Emir Ali ve Muhammed İkbâl gibi isimlere rastlanmaktadır.
- Yenileşmenin İslâm dünyasındaki diğer bir yansıması da Mısır'da olmuştur. Önemli temsilcileri arasında Muhammed Abduh, Reşid Rıza ve Ferdi Vecdi gibi isimler gelmektedir.
- Osmanlı Türkiye'sinde yenilik arayışları bir yandan idare ve yönetim tarzlarında olurken diğer taraftan fikrî planda uygulanacak ıslahat yönteminin Batıcılık, Türkçülük ve İslâmcılık şeklindeki yönelimlerle olması öngörülmüştür.
- Dinin ihyasını düşünen İslâmcılar içinde kelâm ilmine yönelik çabalarıyla ön plana çıkan isimler arasında Abdülatif Harputî, Filibeli Ahmed Hilmi ve İzmirli İsmail Hakkı gelmektedir.
- Kelâmın yenileşmesi gerektiğine inanan düşünürler bunun teorik temelleri ve metoduyla ilgili

bilgi vermek yanında telif ettikleri eserlerde kelâmın konularıyla ilgili yeni yaklaşımlarda bulunmuşlardır

- Kelâm ilminin gözden geçirilen konuları arasında uluhiyyet ve nübüvvet meseleleri gelmekte birlikte klasik tartışmaların bir kısmının ise önemini yitirdiği dikkati çekmektedir.

- Bu dönemde uluhiyyetle alakalı olarak Allah'ın zatı ve sıfatlarının aklı delillerle bilinip kabul edileceği görüşü devam ettirilmekle birlikte sıfatların zata göre konum ve durumlarıyla ilgili klasik dönemdeki gibi yoğun tartışmalar gereksiz görülmüştür. Allah'ın fiilî sıfatları konusunda ise önceki dönemde rastlanmayacak şekilde fiilde hikmet anlayışına vurgu yapıldığı dikkati çekmektedir. Allah'ın ispatıyla ilgili hususlar da bu dönemde oldukça önemli meseleler arasına girmiş ve özellikle fitrat ve nizam delili Darvinci tabî seleksiyon anlayışına karşı savunulmuştur.

- Nübüvvet konularının bu dönemde önem kazandığı tespit edilmektedir. Çünkü bu dönemde Batı'daki felsefî ve bilimsel gelişmelerin etkisiyle vahyi ve nübüvveti dışlayan yorumların hızla arttığı gözlemlenmektedir. Bu gelişmeler karşısında İslâm dünyası bir yandan dinî doğallaştıran deizm ve pozitivizm gibi cereyanlara diğer yandan da Hıristiyanlığın ilahî vasıflara sahip peygamberlik anlayışına karşı cevaplar üretmiştir. Bu durum gayretlerin büyük oranda peygamberliğin gerekliliği ve ona duyulan ihtiyaca yönelik yorumların yapılmasına sebebiyet vermiştir.

- Güncel ihtiyaçlara cevap verilmesi, yorum ve değerlendirmelerde mezhep içinde kalmayı ikinci plana atmıştır. Çünkü bu dönemde bir mezhebin görüşlerini devam ettirme yerine güncel ihtiyaçlara cevap verecek şekilde geçmiş tecrübeden istifade etme öncelenmiş ve İslâm düşüncesinin tamamına bütüncül bakarak eklektik bir yol takip etme tercih edilmiştir.

- Kelâm ilminin küllî bir disiplin olması bu dönemde yeni konuların öncelemesini de kaçınılmaz kılmıştır. Bunlar arasında Hz. Peygamber'in hayatı, şahsiyeti, ortaya koyduğu hayat tarzı, kadının konumu, insan hakları, ibadetlerin gaye ve amacı gibi konuların ön plana çıktığı dikkati çekmektedir.

- Batı'nın ve modernizmin meydan okumaları karşısında birçok konuda dinler arası mukayese yapıma yolu açılmıştır. Söz konusu mukayeselerin yoğunlaştığı meselelerin başında ulûhiyyet ve tevhit anlayışı ile vahyin akıl ve ilme uygunluğu gibi hususlar gelmektedir. Yahudilik ve Hristiyanlığın aksine İslâm'da din-bilim çatışmasından bahsetmek mümkün değildir. Nitekim Kur'an-ı Kerîm de din ve aklın kardeş olduğunu ilan eden müstesna bir dindir.

- Bu dönemde Akla önem verilmiş, taklitten uzak durulması öncelenmiştir. Hatta İslâm'da akıl ve nakil birbirini tamamlamış ve din aklın kullanmasını teşvik etmiştir.

DERS ADI	Kelama Giriş
ÜNİTE ADI	Kelam'da Bilgi Problemi
ÜNİTE NO	11
YAZAR	Prof. Dr. TEMEL YEŞİLYURT

UZUN ÖZET

Allah ile İnsan arasında temel ilişki olan imânın, inanılması gereken esasları bilmeyi gerektirdiği düşünülürse bilgi, Kelam ilminin en köklü kavramlarından biridir.

İslam inanç esaslarını basit ve halka dönük bir üslupla anlatmayı hedefleyen akaid türü eserler başta olmak üzere sistematik kelam kaynaklarının ilk ve öncelikli konusu bilgi olmuştur. Özellikle sistematik kelam eserlerinde, genel bir giriş sonrası (umur-u âmme), varlık (cevher, araz, alem) ve bilgi konusu, ait olduğu düşünürün sisteminin temelini ve merkezini oluşturmuştur.

En temel düzeyde varlığın gerçekliği (hakaikü'l-eşya) ve bilinebilirliğini ortaya koymak, özel anlamda Allah'ın ve metafizik alemin bilinebilirliğini mümkün kılan bir anahtar olarak görülmektedir.

Varlığa ilişkin bir çözümleme yapabilme ve ona ait bilgimizin imkânı, hem Kur'an merkezli bir âlem tasavvuru geliştirebilmek hem de Allah'ın varlığına ilişkin bilgilerimizi temellendirebilmek açısından hayati önem taşır.

Kelam ilminde bilginin temel hedefi Allah'ın varlığına ilişkin bilginin imkânını belirleme ve temel inanç esaslarına epistemolojik (bilişsel) bir zemin oluşturmak olsa da, kelamcıların düşünce dünyalarında bilginin kuramsal (bir teori olarak) bir anlam taşıdığı da görülür.

Bilginin kelam yapıtlarının müstakil konusu olarak tartışılması Matürîdi (ö.333/944) ile başlamış ve sonrasında Matürîdî-Eş'arî ekollerinden gelen pek çok düşünürün gündemine girerek bir gelenek haline dönüşmüştür

KUR'AN VE HADİS'TE BİLGİ

Kur'an, bilme sürecine eşlik eden pek çok kavrama yer vermişse de bunlar içinde en anlamlı ve muhtevalı olan ilim terimidir.

Kur'an'a göre bilgi, beşerî tecrübe alanını ifade etmek için kullanıldığı kadar, metafizik düzlemi dile getirmek için de kullanılır ve peygamberlere bizatihi Allah tarafından ilim verilmiştir ve onlara indirilen vahiy de ilim olarak zikredilir. Bu nedenle Kur'an'a dayalı olarak oluşturulabilecek bir bilgi anlayışı bütüncüdür.

Kur'an'a göre bilgi bir üstünlük ölçütüdür ve insan için bir kalite işaretidir.

Kur'an-ı Kerim'e göre iyilik, doğruluk, güzellik ve son olarak iman bilgiye dayanırken kötülük, cehalet, iman etmeye hazır olmayış anlamındaki kalbin mühürlenmesi de bilgisizliğin bir sonucu olmaktadır. Bu nedenle her türlü tartışma ve akıl yürütmenin bilgiye dayanması şarttır.

Kur'an açısından, bilgiyi arama ve bilmediğini bir bilene sorma bir erdem olarak tespit edilmektedir.

Yüce Peygamberimiz de ilmin peşinden koşmayı ve öğrenmeyi insanın kaçınmayacağı asli görevleri arasında saymıştır.

İlim öğrenmek, öğretmek ve insanlığa faydalı olacak ilim adamları yetiştirmek Peygamberimizin hadislerinde, insanın öldükten faydanlanmaya devam edeceği sürüklilik arz eden sadaka (sadaka-i câriyye) olarak adlandırılmıştır

BİLGİNİN TANIMI

Kelam ilminde bilginin pek çok tanımı yapılmış olup üzerinde ittifak edilmiş bir bilgi tanımından söz etmek mümkün görünmüyor.

Güneşin ışık vermesini ve ateşin yakmasını bilmek gibi, bilginin tarifini bilmenin de zaruri oluşu gerekçesiyle, onun tarif edilemeyeceğini ve tarife ihtiyacının da olmadığını söyleyenlerin yanında, bilginin sadece kendisiyle tanımlanabileceğini, aksi durumda ise kısır döngüye düşüleceğini ileri sürenler de olmuştur.

Kelam alimleri, ilâhî ve beşerî bilgiye uygun düşebilecek bir tanımını bulmayı ve bilginin neyi ifade ettiğini ortaya koymayı amaç edinmişler ve bilgi tanımlarında bu amacı devamlı göz önünde bulundurmışlardır.

BİLGİNİN İMKÂNI

Allah, insanı yoktan var etmiş ve hiçbir şey bilmez iken bilip öğrenebileceği yeteneklerle donatmıştır Kur'ân, ilâhî bilgiyi tartışılmaz bir hakikat olarak ortaya koyduğu gibi; beşerî bilgiyi de potansiyel bir imkân olarak belirlemektedir.

Dinî bilgi, beşerî bilginin bir parçasıdır. Öyleyse, öncelikli yapılması gereken şey, beşerî bilginin imkânını belirlemek olacaktır. Bunu gerçekleştirme, dinî bilginin imkânına da kapı aralayacaktır.

Bu nedenle kelimelerin öncelikli olarak eşyanın hakikati ve buna ilişkin beşerî bilginin imkânını belirlemeyi, asli maksada götüren bir amaç olarak görmüşlerdir. Varlık ancak bir hakikate sahip olunca bilginin konusu olabilmektedir.

BİLGİ KAYNAKLARI

Bilginin kaynağı meselesi, bilgi teorilerinin önemli tartışmalarından birisidir. Çünkü bilgiye ulaştıran kaynakların kesinliği, onun sonucunda elde edilen bilginin değerini ve geçerliliğini de belirlemektedir. Kelamda bilgiye ulaştıran sebepler duyular, haber ve akıl olmak üzere üç çeşittir. İnsan bilgi edinmeye çalışırken bu üç vasıtayı kullanır ve bunları kullanmaksızın bilgiye ulaşması mümkün değildir.

Allah'ın sevdiği kullarının gönüllerine çeşitli konularda bilgiler vermesi anlamına gelen ilham, sezgi ya da taklit, kelimelerin tarafından bilgi kaynağı olarak kabul edilmemiştir.

Duyularımız, bizi bilgiye ulaştıran önemli kaynaklardır. Her birisi kendi alanıyla ilgili bilgi verir ve onların vermiş oldukları bilgiye güvenmek gerekir. Kısaca dış dünyayı ve onun özelliklerini bilebilmek için insana verilmiş olan duyular, bilgi elde etme yollarının en yükseğidir ve insan ilk bilgilerini onlar vasıtasıyla elde eder

Akıl, en genel anlamıyla da insandaki anlama ve kavrama gücüdür. Duyularla idrak edilemeyen tecrübî/empirik sahanın dışında kalan soyut/metafizik alan (makûlat/mücerredât) hakkındaki bilgiler akıl vasıtasıyla elde edilir.

Akıl, insanı diğer varlıklardan ayıran bir lütuf olup varlığın idraki yanında, Allah-insan-âlem ilişkisini anlayan, sorumluluğun temel şartı olan, emir ve yasakları kavrayabilen önemli bir kuvvettir.

Haberin doğruluğu ya da yanlışlığı onun gerçeklikle olan uyumuyla ilişkili bir durumdur. Diğer taraftan Kutsal kitabımız olan Kur'ân da Peygamberimizin Allah'tan almış olduğu haberlerden ibarettir. Bir haberin bilgi ifade etmesi ya da güvenilirliği onun gerçeğe uygun olmasına bağlıdır, aksi takdirde yalan haber olur ve bilgi açısından hiçbir anlam taşımaz.

Duyularımız ve aklımızın anlama ve algılama alanlarındaki sınırlılıklar dikkate alındığında haber, duyularımız ve aklımızla birlikte vazgeçilmesi imkânsız temel bilgi kaynaklarımız arasında yer alır. Kelam ilminin bilgi sisteminde haberin tartışılmaz bir yeri vardır. Çünkü temel inanç esaslarının birçoğu habere dayalı olarak temellendirilmiştir. Dolayısıyla haber, dinî bilgimizin önemli bir kaynağıdır. Mütevâtir haber, yalan söyleme konusunda ittifak edebileceklerini aklın düşünemeyeceği bir topluluğun çeşitli konularda vermiş olduğu haberlerdir. Böyle bir haberle bize ulaşan bilgiler zaruri/kesin bilgi ifade ederler.

Kelamcılar peygamberliği mucize ile desteklenmiş kimsenin vermiş olduğu haberi mütevâtir haber kategorisinde ya da ona eşit düzeyde görerek onu da doğru haberin bir çeşidi olarak görmüşlerdir.

BİLGİ TÜRLERİ

Kelamcılar, en genel anlamıyla bilgiyi kadîm ve hâdis şeklinde iki türe ayırırlar. İnsan bilgisi, kaynağı itibarıyla akli ve naklî olmak üzere iki sınıfta ele alınmıştır.

Akli bilgilerimiz ise, meydana geliş biçimiyle ilgili iki sınıfta değerlendirilmiştir. Bunlardan bir kısmı detaylı bir akletme ve tefekküre ihtiyaç duyulmadan, ilk yönelişte meydana gelen bilgidir ki, zaruri bilgi adı verilmektedir. Kişinin açlık ve susuzluğunu ya da bir bütünün parçasından büyük oluşunu bilmesi bu türün örnekleri olarak verilebilir. Akli bilgilerimizin diğer çeşidinde ise tefekkür, istidlâl ve detaylı araştırma yoluyla bir bilgiye ulaşım söz konusudur. İnsan gayret ve çabası (kesbi) bu bilgiye ulaşmada başat rol oynadığı için bu bilgiye kesbî/iktisâbî bilgi adı verilmiştir.

BİLGİNİN DEĞERİ

Bilginin imkânından kaynaklarına kadar pek çok konuda gösterilen titizlik, bu kaynaklarla elde edilen bilginin sağlamlığını tesis etmeye yöneliktir. Çünkü bilginin kesinliği, ona ulaştıran vasıtalarının doğruluğu ve sağlamlılığıyla doğru orantılıdır.

Kur'ân da bilginin değerini, onun kesinliğinde aramış, kesin olmayan ve kuşku, şüphe ve zan içeren her çeşit bilgiyi reddetmiştir.

Kur'an araştırma ve incelemeye dayanmayan, sorgulayıcı ve üretici düşüncenin kaybı anlamına gelen taklidi ve çoğunluğun görüşüne tabii olmayı reddetmiş ve her çeşit kuşkunun ötesindeki doğrulanmış bilgiye değer atfetmiştir

DERS ADI	Kelama Giriş
ÜNİTE ADI	Kelam İliminde Kaynak Problemi ve Önemli Kelam Eserleri
ÜNİTE NO	12
YAZAR	Prof. Dr. TEMEL YEŞİLYURT

İslam inanç esaslarından söz eden, onları temellendirip ispat etme gayesini taşıyan bir ilim olarak Kelam'ın öncelikli ve temel kaynaklarını, Kur'an ve sünnetin oluşturur. Vahyin nazil olduğu ya da Hz. Peygamber'in hayatta olup sünnetin fiilî olarak yaşandığı saadet asrında Kelam ilminden ya da yazılmış herhangi bir kelam eserinden söz edebilmek de mümkün değildir.

İlk asırlarda henüz sistematik türden kelam kitapları kaleme alınmamıştır. Ancak görüş, düşünce ve ait olunan fırkanın savunulması amacıyla kaleme alınmış küçük çaplı risalelerden (ya da makalelerden) söz edebilmek mümkündür.

Başlangıç Dönemi

Kelam ilmi, inanç konularının tartışılıp nakli ve akli delillerle temellendirilmesi anlamında ortaya çıkışını büyük ölçüde Mutezile'ye borçludur. Dolayısıyla başlangıç döneminin önemli temsilcileri arasında akaid konularının izahında akla öncelikli yer veren Mutezile'yi saymak gerekecektir.

İslami akidenin ispat ve izahında akli önceleyen bu cereyan karşısında, daha çok teslimiyeti esas alıp aklın hakemliğini kabul etmeyen katı bir selefi yaklaşım yanında, akıl ile nakil arasında denge oluşturmayı hedefleyen daha ılımlı bir çizginin varlığını görmekteyiz. Bunun ilk izlerini Hasan el-Basrî, Cafer es-Sâdık ve Ebu Hanife'de görebilmek mümkündür.

Ebu Hanife'nin sünni kelam düşüncesi alanında ilk telif eserlerden kabul edilen el-Fıkhü'l-Ekber (Büyük Fıkıh) adlı eseri, büyük ölçüde selefi düşüncüyü aksettirmekle birlikte, getirdiği akli açılımlarla daha sonra Ehl-i Sünnet diye şöhret bulacak mezhebin de esasını teşkil etmiştir.

İbn Küllâb el-Basrî ve Hâris el-Muhâsibî, Mu'tezilî düşüncenin revaçta olduğu ve pek çok selefi düşünürün işkenceye maruz kaldığı dönemde, sünni akideyi müdafaa ederek Ehl-i Sünnet kelamının ortaya çıkışına zemin hazırlamışlardır.

Hicri dördüncü asrın başlarında Mu'tezile'den ayrılan Ebu'l-Hasen el-Eş'ari kendine has bir yöntem geliştirerek Selefiyye ile Mu'tezile arasında fakat selefe daha yakın bir hareket çizgisi takip etmiştir. Tenzih konusunda Selefiyye'ye uyan Eş'ari, nübüvvet ve ahiret mevzularını da Kelama ilave ederek Ehl-i Sünnet kelamını tesis etmiş ve Kelam ilminin bahisleri arasına Şia'ya ret için imamet bahsini de katmıştır. Eş'ari'nin asıl kelamcılık yönünü ortaya çıkaran çalışması kuşkusuz "el-Luma' fi'r-reddi ala ehli'z-zeyği ve'l-bida" isimli eseridir.

Eş'ari'nin tesis ettiği kelam yöntemine paralel ama akılcılığa daha fazla önem veren bir cereyanın Maveraünnehir Bölgesi'nde, Ebu Mansur el-Matüridi tarafından sürdürüldü. Eş'ari'ye nispetle akli istidlale daha fazla önem veren Matüridi, akıl ile nakil arasında esaslı bir denge oluşturarak akla güvenmenin zaruretine inanmış ve bu tutumuyla Ehl-i Sünnet kelamının gelişimine önemli katkılar sağlamıştır. Sünni çizgideki akla dayalı çizginin ilk temsilcilerinden biridir. Matüridi'nin Kelam ilmiyle ilgili telif etmiş olduğu Kitâbü't-Tevhid, Eş'arinin çalışmalarına nispetle çok daha sistematik bir çalışmadır ve bilgi teorisine yer veren ilk çalışma olma özelliğini taşır.

Gelişim Dönemi

Eş'ari ve Matüridi sonrası dönemde artık kelam ilmi teşekkül dönemini tamamlamış ve gelişim (tekâmül) sürecine girmiştir. Matüridi'nin Kitâbü't-Tevhid'inde görülen sistematik ve dolgun yapı, gelişim dönemi eserlerinde de sürdürülmüştür. Bu dönemde:

Ebu Bekir el-Bâkîllânî, Eş'ari akidesini güçlendirerek onu akli öncüllerle desteklemiştir. Atom ve "arazın arazla bulunamaması" ve "arazın iki zamanda var olamaması" gibi hususları Kelam İlimi'ne katarak Kelam ilmini geliştirmiştir. Onun kabul ettiği yaygın düşüncelerden biri de inikas-ı edille'dir. Kelam ilmi ile ilgili Kitâbü't-Temhid, Kitâbu'l-İnsâf, Kitabu'l-Beyân ve İ'câzu'l-Kur'an adını taşıyan eserleri mevcuttur.

Abdülkahir el-Bağdâdî, Eş'ari ekolünün önemli şahsiyetlerinden birisidir. Usûlu'd-din isimli çalışmasında sistematik kelamın konularını ayrıntılı bir şekilde ele almıştır.

İmamu'l-Harameyn el-Cüveynî, Kelam'da başlangıç dönemi ile müteahhirin dönemi arasında köprü

görevi gören önemli kelimcilerden biridir. Kitâbu'l-İrşâd, hem Kelam ilminin temel konuları olan ulûhiyet, nübüvvet ve ahiret meselelerine yer vermesi hem de felsefi bazı açılımlar getirmesi itibarıyla önemli bir çalışmadır.

Matüridi ekolün önemli bir düşünürü olan Ebu Yüsr el-Pezdevî de bu dönemin zikretmemiz gereken önemli mütekekkimlerinden birisidir ve onun Usûlu'd-din adlı çalışması, hem Ehl-i Sünnet düşüncesinin perçinleştirilmesi hem de Matüridi düşüncesinin olgunlaşmasında önemli bir yere sahiptir.

Kuşkusuz ki gelişim döneminin Ehl-i Sünnet dışında da güçlü kalemleri mevcuttur. Kadı Abdülcebbar bu dönemde yaşamış güçlü bir Mutezile kelimcisidir. Kadı Abdülcebbar, ilk dönem Mutezile düşüncesini sistemleştirip derli toplu hâle getirmiştir. Eserlerinin neredeyse tamamının günümüze kadar ulaşmış olması açısından da önem taşır. Belli başlı eserleri arasında Şerhu'l-usûli'l-hamse, el-Muğni fi ebvabi't-tevhid ve'l-adl gibi çalışmalar mevcuttur.

Gelişim döneminin zikredilmesi gerekli önemli bir siması da orijinal bir kişiliğe sahip olan İbn Hazm (ö.456/1064)'dir. Kelam ile doğrudan ilgili olmasa da özellikle mezhepler tarihi ve dinler tarihi araştırmaları açısından değerli bir kaynak kabul edilen el-Fasl fi'l-milel ve'l-ehvâ ve'n-nihal adlı çalışma İbn Hazm'a aittir. Müteahhirûn Dönemi Eserleri

İmam Gazali sonrası için kullanılan bir tabirdir. Bu dönem sonrasında hem kelam ilminin konusu "varolan ve bilinebilen" her şeyi içine alacak şekilde genişlemiş hem de Kelam ilminin mücadele ettiği kitle ehl-i bidat fırkalarından felsefi cereyanlara doğru genişlemiştir. Müteahhirin döneminin önemli kelimcileri ve eserleri şunlardır:

Ebu Hamid el-Gazali, tefsir, tasavvuf, felsefe ve mantık gibi pek çok ilim dalında eserleri mevcut olan önemli bir Eş'ari kelimcisidir. Filozofları eleştirdiği Tehâfütü'l-felâsife isimli eseri İslam coğrafyası kadar, Batı dünyasının da ilgisini çekmiş bir eserdir. Onun Kelam ilmi ile ilgili telif eserleri arasında ki el-İktisâd fi'l-İ'tikâd, doğrudan doğruya kelam konularına ayırdığı önemli eseridir. İlcâmu'l-Avâm an ilmi'l-kelam isimli eserinde ise Selef'in düşüncelerini ele alan Gazali, bu eseriyle kelam ilmiyle meşguliyeti olmayan (avam) insanları kelam ilminden uzak tutmayı hedeflemektedir. Çünkü ona göre kelam ilmi eğitilmiş insanlara özgü (havas) akademik bir meseledir. Bunlar dışında, Kavâidu'l-Akâid (bu eserin müstakil baskıları mevcut ise de aslında İhya'nın bir bölümüdür), el-Münkizu mine'd-dalâl, Maksadu'l-esna fi şerhi esmaillahi'l-hüsna, Faysalu't-tefrika beyne'l-islâm ve'z-zendaka, Fedâihu'l-bâtiniyye, el-Hikmetü fi mahlukâtillahi azze ve celle adlarını taşıyan kelam eserleri de mevcuttur.

Bu dönemin diğer önemli bir kelimcisi olan Ebu'l-Muin en-Nesefî, Matüridi kelam ekolünün güçlü yorumcularındandır. Kelam alanındaki en hacimli eseri olan Tabsiratü'l-Edille isimli eseri, Matüridi kelam sistemini anlama noktasında temel referans kitabı konumundadır ve Maturidi'nin eserini tamamlayıcı mahiyettedir. Eserin başka neşirleri de olmakla birlikte, ülkemizde Hüseyin Atay tarafından da neşredilmiştir. Eser, bilgi konusu başta olmak üzere ulûhiyet, nübüvvet ve ahiretle ilgili konuları ele alması yönüyle son derece sistematik bir çalışmadır ve Mütüridî düşüncesinin bağımlısı ve şârihidir. Nesefî'nin bu çalışması kadar kapsamlı olmasa da kelam ilmi alanıyla ilgili et-Temhîd fi Usûli'd-din ve Bahru'l-kelam adlarını taşıyan iki eseri daha mevcuttur.

Felsefi Kelam Dönemi Eserleri

Kelam İlminin ortaya çıkış ve gelişim süreci incelendiğinde, İslam akidesini billurleştirme ve ehl-i bidat fırkalarla mücadele etme şeklinde başlayan süreç, Gazali ile birlikte mantık ve felsefe ile de yanyana anılmaya başlandı. Gazali ile başlayan bu yakınlaşma, ondan sonra gelen kelimciler tarafından da sürdürülmüş ve hatta daha ileri noktalara taşınmıştır. Bu süreç sonrasında Kelam ilmi yalnızca içerik olarak değil aynı zamanda üslup ve terminoloji itibarıyla da felsefileşmiştir. Şehristânî, Razî, Amidî Taftazânî ve Seyyid Şerif Cürçânî gibi kelimciler, bu sürecin dikkat çeken kelimcileri arasında yer alırlar.

Şerh ve Haşiyeler Dönemi Çalışmaları

Bu dönemde önceki dönemlere nispetle telif eserler meydana getirilememiş, daha çok önceki dönem eserleri üzerinde çalışılmış, onlara şerh ve haşiyeler yazılmış, notlar (ta'likat) eklenmiş, hulasalar meydana getirilmiş ve eserlerin yeniden düzenlenmesi (tezhîb) yapılmıştır. Bu dönemde, orijinalini gölgede bırakacak kalite ve hacimde eserler meydana getirilmiştir.

Şerh ve haşiyeler döneminin ilk ve önemli temsilcilerinden biri Adudiddin el-İcî'dir. Felsefi kelam döneminin tipik özelliklerini de taşıyan el-Mevâkıf fi ilmi'l-kelam isimli çalışması, kelamın tüm konularını ihtiva eden derli toplu bir çalışmadır.

Bu dönemin önemli ve çok iyi tanınan kelimcilerinden biri Sadeddin et-Taftazânî'dir. Taftazânî'nin telif türü eserleri mevcut ise de, asıl onu ünlü kılan, her biri şerh türünden olan iki eseridir. Onun bu konuda öne çıkan eseri Şerhu'l-Mekâsîd'dir. Bu çalışma ilim çevrelerince çok iyi tanınan hacimli eseridir ve yine kendi yazmış olduğu el-Mekâsîd isimli eserin şerhidir. Taftazânî'nin diğer meşhur çalışması Şerhu'l-Akâid'dir. Maturidî âlimi Ömer en-Nesefî'nin Akaid Metni üzerine yapılmış bir şerhtir ve onun en çok rağbet gören eserlerinden biridir.

Seyyid Şerif el-Cürcânî, seleflerinin başlatmış olduğu felsefi kelim geleneğini devam ettiren, şerh ve hâşiyeler döneminin en kapsamlı eseri olan Şerhu'l-Mevâkif' adlı eserin yazarıdır. Ancak o felsefi kelim geleneğini bir adım daha öteye taşımıştır. Eserin neredeyse üçte ikisini felsefi tartışmalara ayırsa da, kabul ettiği ve benimsediği tercihler her zaman Eş'ari keliminden yana olmuştur.

Yeni İlm-i Kelim Dönemi Eserleri

Kelim ilminde, ilmin ana konusunu oluşturan İslam inanç esasları (mesail) sabit olup değişkenlik göstermese de onların izah ve ispatına yarayan araçlar (vesail) değişkendir, yaşanan çağın ihtiyaçlarına göre güncellenmesi gerekir. Bu kelamın canlılığını koruması ve diğer İslami ilimlerin motoru olabilmesi açısından aynı zamanda zorunludur. Bu değişiklik kelim ilminin konusunun genişletilmesi tarzında olabileceği gibi bazen de metoda yönelik yenilik arayışlarında da kendisini göstermiştir.

Yeni İlm-i Kelim'in ilk temsilcisi olarak Abdullatif Harputî kabul edilmiştir. Harputî'nin Tenkîhu'l-kelim an akâidi ehli'l-İslâm adlı çalışması, genel olarak Yeni İlm-i Kelim döneminin ilk örneği olarak kabul edilmiştir. Yeni İlm-i Kelim döneminin en önemli ve kapsamlı eseri İsmail Hakkı İzmirli'ye aittir. Muhassalu'l-kelim ve'l-hikme adını verdiği bu çalışma aslında, telif etmeyi planladığı bir çalışmaya giriş olarak yazılmıştır. Yapmış olduğu plana göre çalışma iki kısım ve bir sonuçtan ibaret olacaktır. Bir giriş mahiyetindeki bu eserde, kelim ilmi ve onun geçirdiği merhaleler üzerinde durulacak, birinci kısımda kelamın ilke ve prensipleri ele alınacak, ikinci kısım ise ilahiyat, nübüvvet, ahiret ve iman konularını içerecektir. Yukarıda zikredilen çalışmasıyla eserin giriş bölümünü tamamlamıştır. Ancak daha sonra telif etmiş olduğu Yeni İlm-i Kelim adlı çalışmasında bu planının ilk kısmını bitirebilmişse de ikinci kısmını telif etmemiştir. Yeni Kelim İlmi döneminin Mısır'daki temsilcisi ise Muhammed Abduh'tur. Abduh, mevcut kelim kitaplarının muhtasar olanlarının öğrencilerin ihtiyaçlarına cevap vermediği, çok hacimli olanların onların düzeyini aştığı, orta hâlli olanların ise zamanın gereklerine göre hazırlanmadığını vurgulayarak kelimde yenilik arayışının gereğine vurgu yapar. Kelimde yenileşmenin gereğine vurguyla birlikte, Selefte yakın bir çizgi takip ederek farklı bir duruş sergilemiştir. Bu hedefe yönelik olarak telif etmiş olduğu Risaletu't-Tevhid'de, Allah'ın zatı ve sıfatları konusundaki teorik düzeyde tartışmalara saplanıp kalmaktansa, Onun fiilleri ve mahlûkatı üzerinde düşünmenin daha yararlı olacağını ifade eder ve eserini selef itikadi üzere ve mevcut ihtilafları bertaraf edici nitelikte olduğunu iddia eder.

DERS ADI	Kelama Giriş
ÜNİTE ADI	Kelam İliminde Yöntem
ÜNİTE NO	13
YAZAR	Prof. Dr. CEMALETTİN ERDEMCİ

UZUN ÖZET

İslam kelamının temel konuları makâsîd, bunları temellendirmeye yarayan unsurlar da vesâil olarak isimlendirilmiştir. Makâsîd sabit, vesâil ise zamanın gerekliliklerine göre değişikliklere uğramıştır. Vesâil'in zamanın gereklerine uygun olarak değişebilmesi, Kelam ilminin esnek bir yapıya sahip olmasını sağlamıştır. Kelamcılar, kelam ilminin temel problemlerini çözmeye akli ve naklî deliller kullanmışlardır. Kelamcılar akli ve naklî delillerin kullanıldığı alanları 'mecâlu'l-akl' ve 'mecâlu'n-nakl' şeklinde birbirinden ayırmışlardır. Kelam ekolleri, Allah'ın varlığı, birliği, sıfatları, peygamber göndermesinin imkânı gibi konuları aklın etkinlik alanı içerisinde değerlendirmişlerdir. İbadetler, helal ve haramlar ile cennet, ceheennem gibi ahirete ait konuları naklin etkinlik alanı içerisinde değerlendirmişlerdir.

Deliller kaynakları ve kesinlik ifade edip etmemeleri bakımından kısımlara ayrılmışlardır. Kaynakları itibarıyla deliller; akli delil ve naklî delil olarak ikiye ayrılır. Naklî delil: Bütün öncülleri nakle dayanan delildir. Buna lafzi delil, sem'î delil de denilmiştir. Akli Delil: Bütün öncülleri akla dayanan delildir. Kesinlik veya zan ifade etmeleri bakımından da deliller kati delil ve zanni delil diye ikiye ayrılmaktadır. Kat'î delil: Kanıtlamayı amaçladığı konuya ilişkin ihtimallerin bütünü ortadan kaldıran delildir. Buna yakînî/kesin delil de denir. Zanni Delil: İspat etmeyi amaçladığı konuya ilişkin bütün ihtimalleri ortadan kaldırmayan delildir. Bu tür deliller iltizami veya iknai delil olarak da isimlendirilmişlerdir.

Kelam ilminde mutekaddimûn dönemi kelamı ve muteahhirûn dönemi kelamı şeklinde bir ayırma gidilmiştir. Kelam ilminde bu şekilde bir dönemlendirmeye gitmenin temel gerekçesi her iki dönemde kullanılan yöntemlerin farklılığıdır.

Mutekaddimûn Dönemi Kelamı: Kelam ilminin başlangıcından Gazzali'ye kadar olan dönemi ifade eder. Bu dönemde kullanılan temel yöntemlerden biri Kelamcıların, İslam inancının temellendirilmesinde ve kelamın temel problemlerinin çözümünde dayandıkları en önemli akıl yürütme yöntemi olan el- istidlal bi's- şahid ale'l- ğâib'tir. Bilinenden hareketle bilinmeyeni tespit etme olarak ifade edilebilecek olan bu yöntem mutekaddimûn döneminin temel yöntemlerinden biridir. Bu yöntem; şahid, ğâib ve ortak illet esasına dayanır.

Kelamî ekoller şâhidin ğâibe delaletinin dört şeklini tespit etmişlerdir: Şâhide dayanarak ğâib hakkında bilgi elde etmede kıyasın birçok formu kullanılmıştır. Bunları şu şekilde izah edebiliriz.1. Ortak İlet yönünden kıyas 2. Delalet yönünden kıyas 3. Musahhih yönünden kıyas 4. Tanım yönünden kıyas. Bu yöntemi Mutezile, Eşari, Maturidi ve Kerramiye gibi kelam ekolleri kullanmışlardır. Fakat bu yöntemin özensiz kullanılması durumunda bir çok yanlış sonuca sebebiyet vereceği de ifade edilmiştir. Özellikle Cüveynî bu yöneme köklü eleştiriler yönelmiştir. Bu yöntemi özensiz bir biçimde kullanmanın, kullananları çelişkilerle karşı karşıya getireceğini örneklerle temellendiren Cüveynî, bu yöntemi kullanmanın asgari koşullarını şu şekilde sıralamaktadır: "Bu yöntem, ancak şahiy ve ğaipte ortak bir illet, ortak koşullar ve ortak bir hakikat ve delalet olduğunda kullanılabilir." Cüveynî, Allah'ın ilim sıfatını ispatlamada bu yöntemi kullandıklarını, ancak bu yöntemle yetinmediklerini, öncelikle akli bir çıkarımla ilmin, âlimin âlim olmasında bir illet olduğunu tespit ettikten sonra bu yöneme başvurduklarını ifade etmektedir.

Cedel Yöntemi de bu dönemde başvurulan yöntemlerden biridir. Cedel; ipi sağlamca bükme, birini sert bir yere düşürme, tartışmada cephe almak, çetin olmak, delile, delille karşılık vermek anlamlarına gelir. Bu yöntemin özelliği, isminin de ihsas ettirdiği gibi bir savunma metodu olmasıdır.

Bu dönemde kullanılan daha başka yöntemler de vardır. Örneğin; Mukaddime'den sonuca varma, ittifak edilene dayanarak ihtilaf edilene tespit etme, bir şeyin doğruluğundan benzerinin doğruluğuna bir şeyin imkânsızlığından benzerinin imkânsızlığına delil getirmek bu dönemde kullanılan yöntemler arasında

yer alır. Muteahhirûn dönemi kelamı: Mutekaddimun döneminden yöntem bakımından ayrışmaktadır. Bu dönemin belli başlı özellikleri mutekaddimûn döneminden farklı olarak ın'ıkası edilleyi red etmek, Aristo mantığını delillendirmede kullanmak ve felsefi konulara yer vermektir. Bu dönemde kelamcılar üç akıl yürütme biçimini kullanmışlardır.

Tümdengelim (Talil): Tümele dayanarak tikel hakkında hüküm vermektir. Klasik mantığın en çok değer verdiği akıl yürütme biçimi budur.

Tümevarım (istikra): Tikelden yola çıkarak tümel hakkında hüküm vermektir. Bu tür kıyaslarda eğer bütün tikelleri test etme imkânı var ise kesinlik ifade eder ve bu tür tümevarıma tam tümevarım (el-istikrâu't-tam) denilir. Fakat bütün tikellerini test etme imkânı yok ise kesinlik değil, zan ifade eder.

Analoji (temsil): Tikelden tikele hükmün aktarılmasıdır. Bunun nedeni aralarında bulunan ortak illettir. Kelamcılar Kıyasta kullanılan öncülleri sınıflandırmış bunların bir kısmına Yakiniyat bir kısmına da zanniyât adını vermişlerdir.

Yakiniyyât:

Bedihîyât/evveliyât, Zihnin hiçbir vasıtaya başvurmadan doğrudan doğruya kabul ettiği önermelerdir.

Fitriyât: Zihnin yine zihinde bulunan bir orta terim vasıtasıyla konu ile yüklem arasında bir ilişki bulmasıdır.

Müşâhedât: Duyular vasıtasıyla verilen hükümlerdir.

Mücerrebât: Tekrar edilen deneyler sonunda varılan hükümlerdir.

Hadsiyât: Zihnin hızlı bir şekilde bir şeyden bir şeye intikal etmesidir.

Mütevâtirât: Çoğunluğun tasdik ettiği ve akla aykırı görünmeyen önermelerdir.

Zanniyât:

Meşhurât, Halk tarafından doğruluğu kabul edilen önermelerdir.

Musellemât: Tartışma esnasında kullanılan ve karşı tarafça da doğruluğu kabul edilen önermelerdir.

Makbulât: Herhangi bir konuda otorite olarak kabul edilen kişilerin sözleri makbulât kategorisinde değerlendirilir.

Muheyelât: Doğru olmadıkları belli olduğu halde sırf neşe vermek veya nefret uyandırmak için tahayyül edilerek verilen hükümlerdir.

Vehmiyât: Kuruntu ile verilen hükümlerdir.

Öncülleri yakiniyyâttan yapılan kıyasa burhan Öncülleri meşhurât ve müsellemâttan olan kıyaslara cedel, öncülleri makbulattan yapılan kıyaslara hitabet, Öncülleri vehmiyattan yapılan kıyaslara safsata; muhayyelattan yapılan kıyaslara da şiiir denilir.

DERS ADI	Kelama Giriş
ÜNİTE ADI	Günümüzde Kelam İlmî ve Problemleri
ÜNİTE NO	14
YAZAR	Prof. Dr. CAĞFER KARADAŞ

UZUN ÖZET

Ders Adı: Kelama Giriş

Ünite No ve Adı: 14. Ünite Günümüzde Kelam İlmî ve Ana Problemleri

Günümüzde Kelam İlmî ve Ana Problemleri

Modern Dönemde Kelamın Gelişim Süreci

Sömürge dönemiyle Emperyalist güçler, tüm ele geçirdiği toplumlara konuştuğu dil dâhil olmak üzere kendi dünya görüşünü dayatma yoluna gitmişti. Bu da kültürel olarak o toplumların batı baskısı altına girmesi anlamına geliyordu. İslam toplumları içinde bu süreci en uzun ve ağır yaşayanlar, Hint Alt kıtası Müslümanları oldu. Zaten sömürge düzeninde İslam'ı yaşama tecrübesi de ilk olarak o topraklarda gerçekleşti. Yeni ilm-i kelam hareketinin ilk nüveleri orada yeşermeye başladı.

Her ne kadar sömürge altına girmese de dünyadaki gelişmeler nedeniyle Osmanlı'nın son dönemi siyasî ve askeri olduğu kadar ilim, düşünce ve eğitimde de ciddi çalkantılara sahne olmuştu. Batıdaki siyasî, fikrî ve ilmî gelişmeler ve batının doğuya yönelik sömürge faaliyeti başta Müslümanlar olmak üzere doğulu toplumları yeni arayışlara itmişti. Ülkemizde bu arayışların hızlandığı dönem Osmanlı'nın son dönemi ile Cumhuriyetin başlangıcıdır. Cumhuriyet'le birlikte modern dünyanın etkisi altında eğitimde yaşanan köklü değişiklikler genelde din eğitiminde özeldir ise kelam ilmi alanında ciddi olumsuzlukları beraberinde getirmiştir.

Öte yandan müteahhirun kelam ilminin felsefeyle uzun ve derin tarihi geçmişi üzerinde büyük tortuların oluşmasına neden olmuştu. Yeni ilm-i kelam hareketi âlimleri kelam ilmini tarihte oluşmuş bu tortulardan kurtarma amacındaydılar. Bunun için tenkih ve tecdid adı altında yeni çalışmalar ürettiler. Abdullatif Harputî'nin Tenkihü'l-kelam fi akadi ehli'l-İslam adlı eseri ile İzmirli İsmail Hakkı'nın Yeni İlm-i Kelam adlı eseri bu alanda yazılmış önemli eserler arasındadır. Aynı dönemde Ömer Nasuhi Bilmen tarafından kaleme alınan Muvazzah İlm-i Kelam adlı eser, klasik konuları ihtiva etmekle birlikte yer yer çağdaş konular da değinmekteydi. Yeni ilm-i kelam dönemiyle birlikte müteahhirun dönem anlayışı resmî planda tamamen tarihe karışmış olmakla birlikte geleneksel eğitim veren kurumlarda sınırlı da olsa o dönemin eserleri okutulmaya devam etmiştir.

Ayrıca 1930'dan itibaren dine mesafeli bir anlayış siyasette hâkim hâle gelmiş, din eğitimi bütün okullardan kaldırılmış, dinî eğitim verilen imam-hatip mektepleri 1930'da öğrenci yokluğu iddiasıyla ve Darü'l-Fünun İlahiyat Fakültesi ise 1933'te üniversite reformuyla kapatılmış, yerine öğrencisi olmayan İslam Tetkikleri Enstitüsü kurulmuştur. 1924'te medreseler de kapatıldığı için resmi alanda dinî eğitim veren hiçbir kurum kalmamıştır. 1933-1949 arasında ülkede din eğitimi açısından bir fetret dönemi yaşanmıştır. Bu dönem diğer dini ilimler gibi kelam ilminin de adeta resmi planda rafa kaldırıldığı zaman dilimidir.

1949 yılında İlahiyat Fakültesi ve kelam hocası Şemseddin Günaltay'ın başbakanlığı döneminde imam-hatip kursları adı altında orta öğretim ve ilahiyat fakültesi adı altında da Ankara üniversitesine bağlı bir yüksek öğretim kurumu kurulmuştur. 1959'da Yüksek İslam Enstitüleri ve daha sonra Erzurum'da Atatürk Üniversitesine bağlı İslami İlimler Fakültesi kurulmuştu. Bu gelişme kelam ilmi için yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. 1950'den sonra başta Fas kökenli Muhammed Tavid Tancî olmak üzere, Hüseyin Atay, Bekir Topaloğlu ve Şerafeddin Gölcük gibi isimlerin gayretleri ve çalışmaları ile kelam ilmi yeniden küllerinden doğma sürecine girmiştir. Özellikle İstanbul'da Bekir Topaloğlu, Ankara'da Hüseyin Atay ve önce Erzurum ardından Konya'da Şerafettin Gölcük gibi bilim adamlarının yaptığı çalışmalar bugünün kelamcılarına yol gösterici mahiyettedir.

Günümüzde Kelam İlminin Durumu

Günümüzde imam-hatip liselerinin ve ilahiyat fakültelerinin artmasına paralel olarak kelam alanında yapılan çalışmalar ve yetmişmiş elemanlar bakımından hem nicelik hem de nitelik olarak iyi bir duruma

gelindiği söylenebilir. Nitekim İslam dünyasında kelam ilmini bir Anabilim dalı olarak kabul eden ve İlahiyat programlarında Tefsir, Hadis ve Fıkıh ile birlikte dört ana ilimden biri sayan ülkemizde, kelam zihniyeti esaslı bir gelişme kaydetmiştir. Bu çerçevede yeni anlayışla yayınlanan eserler yanında klasik eserlerin tahkiki ve yayınlanması noktasında ciddi ilerlemeler kaydedilmiştir. Özellikle klasik eserlerin yayınlanması ve sayılarının artması kelam ilminin geçmişe dönük bilimsel ve anlayış bağlantılarının yeniden kurulması açısından çok önemlidir. Artık yeni araştırma ve çalışmalar için kolaylıkla birinci el kaynaklara ulaşılabildiği bir dönemi yaşamaktayız.

Bununla birlikte modern zihniyet başta olmak üzere teknolojik gelişmeler ve buna paralel olarak sosyal hayattaki değişmeler genelde din, zelda ise kelam ilmi açısından ciddi sorunları beraberinde getirmiştir. Bu sorunlar; yükselen değer akıl, insanı merkeze alan anlayış, coğrafi keşiflerin ve arkeolojik bulguların din aleyhine yorumu, oryantalizm, modern eğitim, tarihi mirasın taşınma zorluğu, yeni Kur'an ve Sünnet anlayışı, yeni sosyal hayat, yeni teknolojiler ve din bilimlerinin baskısı şeklinde özetlenebilir. Bu sorunlar birbiriyle bağlantılı ve biri diğerini gerektiren bir özelliğe sahiptir. Sözgelimi, teknolojik alandaki her gelişme sosyal hayatı etkilemekte, sosyal hayattaki gelişmeler de doğrudan dinî hayatı ilgilendirmektedir. İnsan inancı ve zihniyetiyle ilgilenen bir ilim dalı olan kelamın sosyal hayattaki gelişmelerden bigâne kalması söz konusu olamaz. Öyleyse kelamcı her gelişmeyle hem dikey hem de yatay boyuttaki etkisine göre ilgilenmek durumundadır.

Yeni İlm-i kelam hareketi kendi döneminde meydana gelen başta pozitivist hareketler olmak üzere yeni anlayışlarla ilgilenmiş ve onlara yönelik bir takım eleştirilerde bulunmuş ve cevaplar hazırlamıştır. Bugünün kelamcısı da kendi dönemindeki sorunlarla nasıl mücadele edeceğinin ve nasıl bir cevap vereceğinin çaba ve çalışması içinde olacaktır. Bu gelişmeler kelam alanında çalışan ve araştırma yapan akademisyenler arasında yaklaşım ve düşünce ayrılıklarının da meydana gelmesine sebep olmuştur. Bunun da kelam zihniyetinin gelişmesi ve yerleşmesine katkı sağlayacağı umulmaktadır. Her dönem kendi farklılıklarını meydana getirdiğinden bu türden gelişmeler zaten kaçınılmazdır. nemli olan temel gaye olan Allah'ın rızasını kazanmak ve kurtuluşa erenler topluluğuında yer almak hususunda dindarlar arasında birlik ve bütünlüğün sağlanmasıdır.